

ข้อมูลสนามจากงานวิจัยนี้ทำให้เกิดความคิดว่า การพิจารณาความทุกข์ยากของคนจนนั้น มีอาจพิจารณาเฉพาะคนจนทรัพย์สินหรือคนจนที่มีรายได้ต่ำกว่าเส้นความยากจนเท่านั้น หากแต่ คนจนคนด้อยโอกาสบางกลุ่มได้รับความทุกข์ยากที่เกิดจากภาวะด้อยสิทธิ ด้อยโอกาส ภาวะถูกเหยียดหยาม และภาวะการถูกแบ่งแยกแตกต่าง (discrimination) อีกด้วย

รูปธรรมของความยากจนเชิงเปรียบเทียบคือ ความแตกต่างทางรายได้ที่กลุ่มคนรวยสุด (20% แรกของประเทศ) มีรายได้เป็นประมาณ 12 เท่าของกลุ่มคนจนสุด (20% สุดท้ายของกลุ่มประชากร) ถ้าพิจารณาในแง่ของตัวเลขดังกล่าว กลุ่มคนจนสุด (20 % สุดท้ายของประเทศ) ก็มีจำนวนประมาณ 12 ล้านคน เทียบกับจำนวนคนจนสัมบูรณ์หรือคนจนที่มีรายได้ต่ำกว่าเส้นความยากจนจำนวน 8.2 ล้านคน (เมื่อปี 2544)

ในสังคมปัจจุบันซึ่งตกอยู่ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ ข้อมูลข่าวสารผ่านวิทยุ โทรทัศน์ เห็นได้ง่ายและเห็นได้ชัด การคมนาคมที่สะดวก รวดเร็ว ติดต่อกันได้ในทุกพื้นที่ แต่ละคนสามารถเห็นได้ว่า ใคร “มี” หรือ ใคร “ไม่มี” มากน้อยอย่างไร วิธีการดำรงชีวิตของคนยุคทุนนิยมผิดแผกแตกต่างไปจากยุคก่อนมาก บางสิ่งที่สมัยก่อนเคยคิดว่าเป็นของฟุ่มเฟือย แต่สมัยนี้ถ้าหากใครไม่มีก็จะกลายเป็นคนขาดแคลนที่ต้องดิ้นรนหาให้ได้ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ ตู้เย็น พัดลม หม้อหุงข้าวไฟฟ้า มอเตอร์ไซด์ และสุดท้ายที่กำลังกลายเป็นสิ่งที่ทุกคนอยากจะมีคือ โทรศัพท์มือถือ

เมื่อสภาพการณ์ทางเศรษฐกิจและสังคมแปรเปลี่ยนไปเช่นนี้ นิยามคำว่าคนจนที่หมายถึง “บุคคลผู้มีความเสี่ยงต่อการมีภาวะทุพโภชนาการ เนื่องจากคนยากจนมีรายได้ไม่พอเพียงที่จะบริโภคให้ได้มาตรฐานภาวะโภชนาการ...” (สศช, 2541: 16) นั้น คงจะไม่สอดคล้องกับสถานการณ์ของทุนนิยม เพราะตามนิยามนี้ หมายถึงผู้มีรายได้ไม่พอเพียงที่จะบริโภคให้ได้มาตรฐานภาวะโภชนาการ แต่ถ้าพิจารณาถึงความเป็นจริงของชีวิตยุคทุนนิยม ยุคที่ทุกอย่างเป็นสินค้า ยุคที่ชีวิตต้องดิ้นรนแสวงหาให้มี “ภาวะ” คล้ายคลึงผู้อื่น กลุ่มคนต่างๆจึงจำเป็นต้องมีรายได้ที่ครอบคลุมค่าตู้เย็น ค่าโทรศัพท์ ค่าไฟฟ้า ค่าน้ำดื่ม น้ำใช้ ค่าผงซักฟอก ค่ายาสีฟัน ค่าพักผ่อนหย่อนใจ ฯลฯ และอื่นๆอีกปึกแผ่นที่ในสังคมนี้กำลังยอมรับกันว่ามันจำเป็น เช่น มอเตอร์ไซด์และโทรศัพท์มือถือ

ประเด็นหนึ่งที่ควรนำมาพิจารณาเชิงทฤษฎีคือ ค่าใช้จ่ายเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ ยิ่งสังคมพัฒนาไปสู่ทุนนิยมเข้มข้นขึ้น จำนวนคนที่เป็นลูกจ้างก็ยิ่งมากขึ้น ในสังคมไทยก็มีถึง 12 ล้านคน (ไม่รวมสมาชิกครอบครัวที่อยู่นอกกำลังแรงงาน) คนที่เป็นลูกจ้าง โดยเฉพาะลูกจ้างเอกชน จะถูกกำหนดภาวะการทำงานโดย “กฎเกณฑ์ของสถานประกอบการ” ไม่อาจทำงานตามใจชอบเหมือนเกษตรกรและผู้ประกอบอาชีพอิสระอื่นๆ ภายใต้อาการแข่งขันและการเร่งรัดเพิ่มผลผลิตภาพ

(productivity) จะกดดันให้ทุกคนทำงานอย่างเต็มที่ การทำงานอย่างเต็มที่เพื่อความอยู่รอดและความเติบโตของผู้ประกอบการยุคทุนนิยมแข่งขันจะเพิ่มความเครียดให้แก่ผู้ทำงานทุกระดับ ความเครียดของสังคมการผลิตและสังคมการค้าจะต้องถูกชดเชยด้วย “การพักผ่อนหย่อนใจ” เพื่อความบันเทิงสนุกสนานผ่อนคลาย เพื่อฟื้นฟูพลังงานให้สามารถทำงานใหม่ได้อย่างเต็มประสิทธิภาพอีกครั้ง เราเรียกกระบวนการนี้ว่า “พักผ่อนและเพิ่มพูนใหม่” (rest and recreation)

ในสังคมอุตสาหกรรมจึงเกิดอุตสาหกรรมบันเทิงขนาดใหญ่ขึ้นมารองรับ กระบวนการพักผ่อนและเพิ่มพูนใหม่ ในรูปแบบของภาพยนตร์ ละคร เพลง คอนเสิร์ต สถานที่ท่องเที่ยวพักผ่อนหย่อนใจ พวกบาร์ คาราโอเกะ เหล่านี้เป็นต้น และได้รับการยอมรับกันไปแล้วว่า สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งจำเป็นของสังคมอุตสาหกรรม กระบวนการ “พักผ่อนเมื่อตอนทำงาน” ตามแบบของสังคมเกษตรกรรมยุคก่อนได้หดหายไปหมดแล้ว

ประเพณีเกษตรกรรมยุคก่อน ระบบการลงแขก ยังเป็นสิ่งจูงใจให้คนทำงานวัยหนุ่มสาวมาทำงานร่วมกัน เกี้ยวพาราสีกัน หยอกล้อกันไป ทำงานกันไป เล่าเรื่องสนทนาสนุกสนานกันไป เป็นการผ่อนคลายความเครียดความเหนื่อยไปในตัว แต่ในสังคมโรงงาน กระบวนการเช่นนี้เกิดขึ้นไม่ได้ 8 ชั่วโมง 10 ชั่วโมง ต้องทำงานเต็มที่ แม้การพูดคุยกันก็จะถูกห้าม โดยเฉพาะการทำงานระบบสายพานต่อเนื่อง ที่ขั้นตอนที่สองต้องอาศัยงานจากคนทำงานในขั้นตอนที่หนึ่ง และขั้นตอนที่สามต้องอาศัยงานจากขั้นตอนที่สอง แล้วก็เป็นอย่างนี้ต่อกันไป แต่ละคนจะถูกเร่งงานและเพิ่มความเครียดตามการไหลของงาน ถ้านายจ้างต้องการเร่งงานเพื่อเพิ่มผลผลิต งานแต่ละขั้นตอนก็ต้องเร็วแม่นยำ รอช้าไม่ได้ ความเครียดก็ยิ่งมากขึ้น

การพักผ่อนหย่อนใจเพื่อบรรเทาความเครียดจึงมีความจำเป็นต่อคนเหล่านี้ และนี่คือที่มาของกระบวนการที่เรียกว่า เสรีงานต้อง “หาโอกาสเฮฮา หาเหล้าดื่ม” หรือดูหนัง ดูละคร แล้วนอนหลับ ตัดโอกาสของการศึกษาหาความรู้เพื่อพัฒนาตนเอง

ค่าใช้จ่ายเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจในสังคมปัจจุบันจึงค่อนข้างสูง นี่ก็เป็นปัจจัยที่ทำให้รายได้ไม่เพียงพอ และยังทำให้เกิดภาวะ “ความขาดแคลน” เปรียบเทียบรุนแรง

ดังนั้น ภายใต้ระบบทุนนิยมอุตสาหกรรมที่กำลังพัฒนาไป ได้สร้างผลที่ตามมาหลายประการ ดังที่กล่าวมานั้น อุตสาหกรรมบันเทิงและการพักผ่อนหย่อนใจกลายเป็นสิ่งจำเป็นของระบบอุตสาหกรรม ค่าใช้จ่ายส่วนนี้จึงไม่ใช่ค่าใช้จ่ายฟุ่มเฟือยอีกต่อไป ความบันเทิงและการพักผ่อนหย่อนใจนี้แหละที่อยากจะแบ่งว่า ระดับใดฟุ่มเฟือยหรือไม่ฟุ่มเฟือย ต่อไป นิยามความจนจะไปจำกัดอยู่เพียงว่า “เป็นภาวะเสี่ยงต่อการมีภาวะทุโภชนาการ”

ถ้ายังจะถือเกณฑ์ตัวเลข ถือเกณฑ์รายได้ กันอยู่ต่อไป ก็คงต้องพิจารณามองหามาตรวัดกันใหม่ เช่น คงต้องอิง "รายได้เฉลี่ยต่อหัวของประชากรว่า ถ้าใครก็ตามที่มีรายได้ต่ำกว่าค่าเฉลี่ยเท่านั้นเท่านั้นเปอร์เซ็นต์ถือว่าเป็นรายได้ระดับยากจน เป็นต้น เพราะรายได้เฉลี่ยเป็นการนำเอารายได้ของคนทั้งประเทศ (GDP) หารด้วยจำนวนประชากร เป็นค่าเฉลี่ยต่อหัว ถ้าเศรษฐกิจของสังคมนั้นเติบโตดีค่าเฉลี่ยก็จะสูง ทุกคนก็ควรจะได้รับการแบ่งกันไปให้ใกล้เคียงค่าเฉลี่ยให้มากที่สุด ดังนั้นใครก็ตามที่มีรายได้ต่ำกว่าค่าเฉลี่ยมากๆ ก็ถือว่ายากจน

ความเห็นส่วนตัวของผู้วิจัยเห็นว่า ปัจจุบันนี้สังคมไทยมีเศรษฐกิจยถิยติอันดับโลกไปแล้ว จะมาคิดเส้นความยากจนอยู่เพียงวันละ 1 ดอลลาร์ หรือต่ำกว่า 1 ดอลลาร์ เหมือนประเทศยากจนแถบแอฟริกาจึงไม่น่าจะถูกต้อง เพราะเป็นการยอมรับให้มีภาวะความแตกต่างทางรายได้มากเกินไป ต้องไม่ลืมว่า คนกลุ่มหนึ่งในสังคมร่ำรวยขึ้นมาได้ก็ด้วยการอาศัยคนส่วนใหญ่ในสังคมทั้งทางตรงและทางอ้อม ดังนั้นจึงควรจะทำให้คนส่วนใหญ่ได้ส่วนแบ่งที่เป็นธรรมมากกว่านี้

แม้ว่าเส้นความยากจนจะสะท้อนให้เห็นภาวะขาดแคลนเชิงวัตถุ และความขาดแคลนทางอาหารและวัตถุน่าไปสู่ปัญหาการดำรงชีพของคนจน แต่มิได้หมายความว่าผู้ที่มีรายได้สูงกว่าเส้นความยากจนทุกคนจะมีสภาพการดำรงชีวิตที่ดีกว่าหรือสบายกว่าผู้ที่มีรายได้ต่ำกว่าเส้นความยากจนเสมอไป เพราะสภาพทุกข์ยากของชีวิตมันไม่ได้มาจากด้านรายได้แต่เพียงด้านเดียว ความขาดแคลนในด้านสิทธิและโอกาส อำนาจ และศักดิ์ศรี (ของความเป็นมนุษย์) ก็เป็นเหตุให้เกิดความทุกข์ยากได้เช่นเดียวกัน มิติแห่งความจน 4 มิติ ทรัพย์สิน (รายได้) สิทธิและโอกาส อำนาจ และศักดิ์ศรี เป็นสิ่งที่เกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กัน คนยากจนทรัพย์สินถ้าไม่จนสิทธิและโอกาส เขาอาจจะฟันตัวได้ หรือถ้ามีอำนาจต่อรองสูงขึ้นเขาก็จะดีขึ้น ตัวอย่างรูปธรรมคือ บรรดาคนงานที่เคยได้รับค่าจ้างต่ำมากไม่พอกิน ต่อมามีการรวมตัวเป็นสหภาพแรงงาน ต่อรองให้นายจ้างปรับค่าจ้างให้สูงขึ้น รายได้ของพวกเขา/เธอก็สูงขึ้นทันที

ลูกคนจนคนสุดท้ายต้องเติบโตขึ้นมาจากความยากจนของครอบครัว แต่โชคดี เมื่ออย่างเข้าสู่วัยศึกษาเล่าเรียน พี่ๆอาบเหงื่อต่างน้ำช่วยพ่อแม่ ช่วยครอบครัว ทำให้น้องคนสุดท้ายได้เรียนสูงๆ มีความรู้ มีงานทำที่ดีขึ้น พ้นความยากจนได้ เหล่านี้เป็นต้น

คนเคยติดคุก คนเป็นเอดส์ คนขายบริการทางเพศ (โดยเฉพาะวัยสูงอายุ) เป็นคนที่สังคมตีตรา "ขาดศักดิ์ศรีของความเป็นคน" ไม่ค่อยได้รับการต้อนรับจากสังคม ทำให้พวกเขา/เธอไม่ค่อยมีโอกาสในการร่วมสังคม หางานทำยาก เลี้ยงตัวเองลำบาก แล้วก็กลายเป็นคนยากจนในที่สุด

5.2 การแก้ปัญหาคนจนบนฐานของสาเหตุ

ดังกล่าวแล้วว่า โครงการนี้สรุปว่า เหตุแห่งความยากจนมาจากกลุ่มปัจจัย 4 กลุ่ม คือ ทำที่ต่อชีวิต ปัจจัยการผลิต ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจการเมืองและสังคม และระบบสวัสดิการ

5.2.1 การแก้ปัญหาทำที่ต่อชีวิต

ทำที่ต่อชีวิต คือ การมองตนเองและการมองโลก ว่า รู้จักตน รู้จักโลก ด้านหนึ่งรู้จักปรับตัวตนให้เข้ากับโลก อีกด้านหนึ่งรู้จักฝึกตนให้เอาชนะปัญหาที่เกิดขึ้น หรือว่าจะปล่อยตัวปล่อยใจยอมแพ้กับสิ่งที่เกิดขึ้นโดยไม่พยายามแก้ไขเปลี่ยนแปลง

หลักการฝึกตน นอกจากความพยายามที่จะฝึกใจตนเอง ใช้ศักยภาพของตนเองตามหลักศาสนธรรมแล้ว สภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวยต่อการฝึกตนก็นับเป็นเงื่อนไขสำคัญในการปรับเปลี่ยนทำที่ต่อชีวิตของคน จากงานของโครงการวิจัยนี้พบว่า กลุ่มออมทรัพย์แบบพัฒนาครบวงจรชีวิตที่ตำบลน้ำขาว ภายใต้การนำของ ครูชบ ยอดแก้ว และกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์เพื่อพัฒนาคุณธรรมครบวงจรของชีวิต ภายใต้การนำของ พระสุบิน ปณีโต และกลุ่มสัจจะออมทรัพย์อีกหลายแห่ง เป็นแบบอย่างที่ดีของการสร้างเงื่อนไขและสภาพแวดล้อมให้คนปรับเปลี่ยนทำที่ต่อชีวิต เช่น จากการใช้จ่ายฟุ่มเฟือย ไม่รู้จักเก็บออม ก็เปลี่ยนมารู้จักเก็บออม เมื่อเป็นสมาชิกกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ก็ถูกกระบวนการแทรกแซงทางสังคมจากสมาชิก (social sanction) ให้ลดละอบายมุขลงบ้าง เพราะถ้าหลงไหลอบายมุข เหล้า การพนัน ก็จะทำให้ไม่มีเงินออม หรือกู้เงินจากกลุ่มไปแล้วก็ไม่มีปัญญาใช้คืน จะพลอยทำให้กลุ่มมีปัญหาและสมาชิกคนอื่นๆพลอยเดือดร้อนไปด้วย

กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ที่ประสบความสำเร็จไม่เพียงแต่จะช่วยปรับเปลี่ยนทำที่ต่อชีวิตของสมาชิกเท่านั้น แต่ยังเป็นองค์กรที่ช่วยพัฒนากองทุน พัฒนาอาชีพ และพัฒนาสวัสดิการให้แก่สมาชิกด้วย (ดู ณรงค์ บก., 2544; อัมพร, 2546)

ดังนั้น ในการแก้ปัญหาทำที่ต่อชีวิตจึงควรดำเนินการดังนี้

1. ให้มีการจัดตั้งกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ให้ทั่วทุกหมู่บ้านหรือชุมชน
2. ให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกลุ่มออมทรัพย์ที่ก้าวหน้า ประสบความสำเร็จ กับกลุ่มที่ยังอ่อนแอ
3. ใช้หลักสัจจะและคุณธรรมตามแนวของครูชบ ยอดแก้ว และพระสุบิน ปณีโต เป็นหลักกล่อมเกลากทำที่ต่อชีวิตของสมาชิก

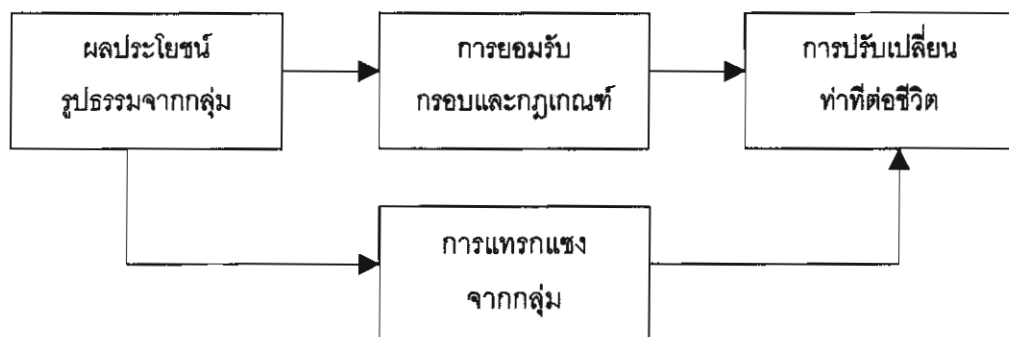
4. ส่งเสริมและพัฒนากลยุทธ์ “การแทรกแซงโดยกลุ่ม” เพื่อสร้างเงื่อนไขให้สมาชิกปรับเปลี่ยนท่าทีต่อชีวิตไปสู่แนวทางที่ถูกต้อง เช่น ในชุมชนมุสลิมบางแห่งถ้าใครเสพยาเสพติด ผู้นำทางศาสนาจะไม่ไปทำพิธีการทางศาสนาให้

5. ให้กลุ่มออมทรัพย์มีกิจกรรมทางศาสนาและวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่อง เพื่อพัฒนาทุนทางสังคม หรือพัฒนา “เครื่องร้อยรัด” ทางสังคม เพื่อให้เกิดความเหนียวแน่นและเกิดพลังร่วมในการแก้ปัญหาต่างๆของสมาชิก

6. การดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้านควรจะประสานสอดคล้องและส่งเสริมระบบสัจจะออมทรัพย์ เช่น ถ้าหมู่บ้านใดมีกองทุนสัจจะอยู่แล้ว กองทุนหมู่บ้านก็ควรทำงานผ่านกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ ถ้ายังไม่มีก็ต้องกำหนดเป็นเงื่อนไขขึ้นมา ต้องให้มีกลุ่มสัจจะเสียก่อนกองทุนจึงจะเข้าไป เพราะกลุ่มสัจจะมีหลักการให้มีวินัยการออม และการจะใช้ประโยชน์จากกองทุนจะต้องมีวินัยในการดำรงชีพ ซึ่งจะมีผลให้เกิดการเปลี่ยนท่าทีต่อชีวิตได้ ไม่นานก็น้อย ขณะที่กองทุนหมู่บ้านไม่ได้เน้นการแก้ปัญหาท่าทีต่อชีวิตของผู้กู้เงินจากกองทุนไปใช้และไม่ได้เน้นให้เกิดวินัยการออม

หน่วยงานของรัฐที่รับผิดชอบในการส่งเสริมกลุ่มสัจจะออมทรัพย์โดยตรงคือ กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย ซึ่งได้ทำหน้าที่นี้มายาวนานและต่อเนื่อง ส่วนอื่นที่เกี่ยวข้องคือ ชุมชน วัด โรงเรียน NGOs เป็นที่น่าสังเกตว่า การเติบโตของกลุ่มออมทรัพย์นั้นมักจะอาศัยผู้นำโดยธรรมชาติของชุมชน ในแง่นี้ ครูและพระ จะมีบทบาทสำคัญพอๆกับกำนันและผู้ใหญ่บ้าน (ที่สนใจงานพัฒนาชุมชน)

รูปแบบการจัดกลุ่มและพัฒนาของกลุ่มสัจจะออมทรัพย์อาจนำไปประยุกต์ใช้กับกลุ่มอื่นๆที่ใช้สิ่งจูงใจทางวัตถุควบคู่กับการพัฒนาคุณธรรม เช่น กลุ่มการผลิต กลุ่มวิสาหกิจชุมชน ที่ใช้กรอบว่า ใครก็ตามที่จะเป็นสมาชิกและได้ประโยชน์ทางเศรษฐกิจจากกลุ่ม จะต้องยอมรับกฎเกณฑ์วินัย และคุณธรรม ของกลุ่ม เหมือนกรอบกฎเกณฑ์ของกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ เพราะกรอบและกฎเกณฑ์เหล่านี้จะทำให้เกิดการเปลี่ยนท่าทีต่อชีวิต

อย่างไรก็ตาม พบว่าการปรับเปลี่ยนท่าทีต่อชีวิตโดยใช้กลไกของกลุ่มสัจจะออมทรัพย์และการแทรกแซงทางสังคม (social sanction) จะใช้ได้ดีกับชุมชนเกษตรกรรมที่มีการตั้งถิ่นฐานแน่นอน มั่นคง ยาวนาน ทำให้สมาชิกรู้จักความเป็นมาและนิสัยใจคอของกันและกันดี และมีเงื่อนไขที่ต้องติดต่อพึ่งพาอาศัยกันตามธรรมชาติ เช่น งานบวช งานแต่งงาน งานศพ เป็นต้น การถูกแทรกแซงจากกลุ่มจึงมีผลชัดเจน ถ้าคนใดคนหนึ่งถูกชุมชนลงโทษหรือเปียดขับออกไปก็จะสร้างผลสะท้อนได้ทันที

ดังนั้นจึงมีความวิตกกังวลว่า การเกิดกองทุนหมู่บ้านที่ให้เงินกู้โดยไม่เน้นวินัยการออม ไม่เน้นคุณธรรมในการดำรงชีพ จะไปบ่อนเซาะความเข้มแข็งของกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ เพราะกองทุนหมู่บ้านกู้ง่าย ดอกเบี้ยต่ำ และไม่ดูแลพฤติกรรมการใช้จ่ายของสมาชิก ไม่ต้องกลัวภาวะหนี้สูญ ซึ่งต่างจากกลุ่มออมทรัพย์ การเกิดภาวะหนี้สูญหมายถึงการทำให้เงินออมของสมาชิกทุกคนเสียหายไป สมาชิกทุกคนจึงต้องคอยจับตา คอยแทรกแซงดูแลมิให้เกิดภาวะหนี้สูญ ผู้วิจัยจึงได้เสนอว่ากองทุนหมู่บ้านควรดำเนินงานอย่างประสานสอดคล้องและร่วมมือกับกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ โดยมีเป้าหมายทั้งการพัฒนา ทุนหมุนเวียน และ การปรับเปลี่ยนท่าทีต่อชีวิต

ปัญหาสำคัญของการใช้กลไกกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ก็คือ ในกลุ่มผู้ใช้แรงงานไม่มีแรงจูงใจให้มีการจัดตั้งกลุ่มสัจจะออมทรัพย์เนื่องจากมีกลไกอื่นรองรับอยู่แล้ว ได้แก่ สวัสดิการของสถานประกอบการ โครงการประกันสังคม ซึ่งคนงานต้องจ่ายเงินสมทบเข้าโครงการ มีลักษณะบังคับให้ออม (forced saving) อยู่แล้ว และผลประโยชน์เหล่านี้มีระดับที่สูงกว่าผลประโยชน์สวัสดิการที่กลุ่มสัจจะออมทรัพย์จะจัดให้ได้

การปรับเปลี่ยนท่าทีต่อชีวิตของผู้ใช้แรงงานจึงควรเน้นไปที่ ทำให้ผู้ใช้แรงงานสนใจที่จะพัฒนาความรู้ พัฒนาทักษะตัวเอง เพื่อสร้างโอกาสให้แก่ตนเองมากขึ้น ซึ่งช่องทางนี้หน่วยงานรัฐ เช่น ธนาคารออมสิน ธนาคารกรุงไทย น่าจะพิจารณาให้เงินกู้เพื่อการพัฒนาความรู้และทักษะแก่คนงาน เช่น การศึกษาต่อหรือการหาความรู้เฉพาะด้าน อาชีพ ด้านภาษา คอมพิวเตอร์ เป็นต้น

ในลักษณะเช่นนี้ คนงานบางกลุ่มอาจจะจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการศึกษาและพัฒนาทักษะขึ้นมาได้เช่นกัน โดยมีวัตถุประสงค์หลักคือ ออมเงิน และให้กู้เงินเพื่อการพัฒนาความรู้ ก็เป็นช่องทางหนึ่งที่จะกระตุ้นให้ผู้ใช้แรงงานภาคอุตสาหกรรมปรับเปลี่ยนท่าทีต่อชีวิตของตนเองได้บ้าง โดยผ่านกลไกและกฎเกณฑ์ของกลุ่มสัจจะออมทรัพย์

5.2.2 การแก้ปัญหาปัจจัยการผลิต

1. ที่ดิน

ที่ดินเป็นปัจจัยการผลิตทั้งภาคเกษตรและนอกภาคเกษตร ในประเด็นภาคเกษตร ทุกคนเข้าใจได้ว่าที่ดินเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญ แต่นอกภาคเกษตรที่ดินก็เป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญมากพอๆกัน เพราะที่ดินเป็นที่ตั้งของสถานประกอบการ แม้แต่หาบแร่ แผงลอย ก็ต้องการที่ดินหรือพื้นที่เพื่อการทำมาหากินของตน คนขับรถรับจ้าง คนถีบสามล้อ ก็ยังต้องการพื้นที่หรือที่ดินสำหรับจอดรถ และสุดท้ายทุกคนต้องการที่ดินเพื่อเป็นที่อยู่อาศัย เป็นปัจจัยดำรงชีวิต ดังนั้น การพิจารณาปัจจัยที่ดินในฐานะปัจจัยการผลิตจะพิจารณาเฉพาะด้านเกษตรกรรมคงไม่ครอบคลุม

ก. ที่ดินเพื่อเกษตรกรรม

ในด้านที่ดินเพื่อการเกษตร ข้อมูลของกรมการพัฒนาชุมชน ปี 2546 พบว่า มีครัวเรือนที่ไม่มีที่ดินทำกินของตนเอง 432,054 ครัวเรือน และมีครัวเรือนที่มีที่ดินของตนเองแต่ต้องเช่าเพิ่มเติมอีก 888,707 ครัวเรือน

มีข้อน่าสังเกตว่า เมื่อปี 2542 ตัวเลขจากสำนักงานประมาณระบุว่า เกษตรกรที่เช่าที่ดินทำกินมีทั้งหมด 546,942 ครัวเรือน มีที่ดินเองบางส่วนเช่าเพิ่มบางส่วน 969,355 ครัวเรือน และเมื่อปี 2544/45 ตัวเลขของสำนักงานปฏิรูปที่ดินระบุว่า เกษตรกรที่ไร้ที่ทำกินมีทั้งหมด 811,871 ครัวเรือน (ดู ประกาศ สุภา และบุญชร, 2546: 21)

สรุปแล้วก็ไม่ว่าจะสรุปให้แน่ชัดได้ว่า เกษตรกรไร้ที่ทำกินมีอยู่กี่ครัวเรือน นี่ก็เป็นปัญหาทั่วไปของตัวเลขสถิติในสังคมไทย ที่ต่างหน่วยงานก็ต่างตัวเลข อย่างไรก็ตาม สรุปได้แน่ชัดว่า เกษตรกรไร้ที่ทำกินมีอยู่จริงในทุกภาคของประเทศไทย

แนวทางแก้ปัญหาเริ่มต้นคือ การแต่งตั้งคณะกรรมการกำกับนโยบายการบริหารจัดการเรื่องการใช้ประโยชน์ที่ดินของรัฐเพื่อประชาชน โดยมีรองนายกรัฐมนตรี พลเอกชวลิต ยงใจยุทธ เป็นประธาน และปลัดสำนักนายกรัฐมนตรีเป็นกรรมการและเลขานุการ จากนั้นจะมีการกำหนดหลักเกณฑ์คุณสมบัติผู้มีสิทธิจดทะเบียนผู้ไม่มีที่ดินทำกิน แล้วก็นมอบหมายหน่วยงานรับผิดชอบดำเนินการสำรวจ เพื่อหามาตรการช่วยเหลือต่อไป แต่ยังไม่ชัดเจนว่าจะทำอย่างไร

ในทัศนะของผู้วิจัย ขอเสนอความคิดในการแก้ปัญหากรรมสิทธิ์ที่ดินเพื่อการเกษตรดังนี้

(1) สานต่อโครงการปฏิรูปที่ดินเพื่อการเกษตรต่อไป เพื่อแบ่งปันให้เกษตรกรไร้ที่ทำกินได้มีที่ดินทำกินของตัวเอง

(2) มีที่ดินจำนวนมากถึงร้อยละ 70 ของประเทศ ที่ใช้ประโยชน์ไม่เต็มที่ หรือใช้ประโยชน์

เพียงประมาณไม่ถึงครึ่งหนึ่งของที่ควรจะใช้ (มูลนิธิสถาบันที่ดิน, 2545: 20) จึงควรให้มีกฎหมายกำหนดว่า ที่ดินแปลงใดทั้งไว้ให้รกร้างว่างเปล่า รัฐบาลสามารถบังคับให้เจ้าของที่ดินแปลงนั้นต้องยินยอมให้เกษตรกรไร้ที่ทำกินเช่าทำกินในที่ดินแปลงนั้นโดยไม่ต้องจ่ายค่าเช่า 5 ปีติดต่อกัน

(3) กำหนดให้มีระบบกรรมสิทธิชุมชน คือ ให้ชุมชนเป็นผู้ครองกรรมสิทธิ์ร่วมกัน หรือมีสิทธิทำกินร่วมกัน เพื่อให้มีการแบ่งปันโอกาสในการทำกิน

(4) ใช้ระบบภาษีก้าวหน้าสำหรับผู้ถือครองที่ดินจำนวนมากและสำหรับที่ดินราคาแพง กล่าวคือ ถ้าถือครองที่ดินเกินจำนวนที่กำหนด อัตราภาษีจะยิ่งสูงขึ้น และที่ดินที่ยังมีราคาแพงอัตราภาษีก็ยิ่งสูง ทั้งนี้เพื่อกระตุ้นให้มีการโอนและกระจายกรรมสิทธิไปยังผู้อื่น

(5) เปิดโอกาสให้เกษตรกรเข้าถึงฐานทรัพยากรธรรมชาติ น้ำ ป่า ทะเล ในลักษณะใช้ประโยชน์ร่วมๆ การอนุรักษ์ เป็นลักษณะป่าชุมชนหรือชายฝั่งชุมชน

(6) ผู้วิจัยเห็นว่าข้อเสนอแนะของมูลนิธิสถาบันที่ดินที่ได้ทำการศึกษาเรื่อง การถือครองและใช้ประโยชน์ที่ดิน เป็นข้อค้นพบและข้อเสนอแนะที่รัฐควรนำไปใช้เป็นนโยบาย โดยเฉพาะเรื่อง ภาษีก้าวหน้า เรื่องกรรมสิทธิ ชุมชน และการจัดการที่ดิน (ดู มูลนิธิสถาบันที่ดิน, 2545: 24-36)

ข. ที่ดินเพื่อคนจนในเขตเมือง

ในด้านที่ดินนอกภาคเกษตรที่เกี่ยวข้องกับปัญหาความยากจนคือ ที่ดินเพื่อที่อยู่อาศัย และที่ดินเพื่อการประกอบอาชีพของคนจนเมือง

เรื่องที่ดินเพื่อที่อยู่อาศัย รัฐบาล โดยการเคหะแห่งชาติ ได้จัดทำโครงการบ้านเอื้ออาทรเพื่อให้ผู้มีรายได้น้อยได้อยู่อาศัย แต่เมื่อโครงการเริ่มขึ้นก็พบว่า ประการแรก คนยากจนจริงๆ ที่มีรายได้เดือนละ 2,000-3,000 บาท ก็ไม่สามารถจะไปผ่อนได้ ประการต่อมา ทำเลที่ตั้งห่างไกลจากโอกาสในการทำมาหากิน

โดยปกติผู้ที่มีปัญหาเรื่องที่อยู่อาศัยก็คือ คนจนเมือง ที่ต้องอาศัยความเป็น "เมือง" ทำมาหากิน เช่น ขายของ รับจ้าง เป็นต้น การที่ต้องอาศัยในทำเลที่มีความเป็นเมืองน้อย ย่อมหมายถึงโอกาสในการทำมาหากินที่น้อยลงไปด้วย

ดังนั้น สำหรับคนจนเมืองที่มีรายได้น้อยจริงๆ ความจำเป็นอาจไม่ใช่การได้เป็นเจ้าของ แต่เป็นเรื่องของการได้มีอยู่อาศัยที่แน่นอน ไม่ต้องร่อนเร่ บ้านเช่าหรือห้องพักราคาถูกประมาณเดือนละ 500-1,000 บาท คือสิ่งที่เหมาะสม จากที่ผู้วิจัยได้สำรวจที่อยู่อาศัยของพนักงานทำความสะอาดที่มีรายได้ประมาณเดือนละ 4,000-5,000 บาท พบว่า พวกเขาจะเช่าบ้านราคาไม่เกิน 1,000 บาทต่อเดือน เป็นที่อาศัย ขนาดพื้นที่โดยทั่วไปประมาณ 10-12 ตารางเมตรเท่านั้น

ลำดับต่อมาสำหรับคนจนเมืองคือ พื้นที่สำหรับประกอบอาชีพ เช่น การได้เข้าถึงกองขยะ การได้มีพื้นที่สำหรับขายของเล็กๆน้อยๆ ที่กรุงเทพฯหรือเทศบาลเมืองใหญ่ๆจึงควรจัดระบบเชื้ออาหารเพื่อการยังชีพแก่คนจนเมืองเหล่านี้

การดำเนินงานเพื่อแก้ปัญหานี้ให้สอดคล้องกับขั้นตอนตามที่รัฐบาลนี้กำลังทำอยู่แล้ว คือ

(1) ขึ้นทะเบียนคนจนเมืองที่ต้องการที่อยู่อาศัยและพื้นที่ประกอบอาชีพ

(2) จัดลำดับโครงการบ้านเอื้ออาทรเป็นสองลักษณะคือ ประเภทให้เช่าซื้อสำหรับคนจนที่พอจะมีกำลังซื้อ และประเภทให้เช่าไม่เกินเดือนละ 1,000 บาท สำหรับคนจนอีกกลุ่มหนึ่ง

(3) แหล่งที่อาศัยของคนจนไม่ควรห่างไกลจากเมืองมากนัก เพราะคนจนเมืองต้องอาศัย "เมือง" เพื่อดำรงชีพ

(4) รัฐบาลต้องเลือกนโยบายที่ชัดเจนระหว่าง การแก้ปัญหาความยากจน กับ ปัญหาความสะอาดเรียบร้อยของเมือง เพราะการแก้ปัญหาความยากจนโดยให้คนจนพยายามพึ่งตนเองมากที่สุดนั้น วิธีหนึ่งก็คือการให้พวกเขามีโอกาสประกอบอาชีพอิสระประเภทหาบเร่ แผงลอย ขายหนังสือพิมพ์ ขายพวงมาลัย เก็บของเก่าขาย รับจ้างเร่ร่อน ซึ่งมักจะต้องอาศัย "พื้นที่สาธารณะ" ในการทำมาหากิน

2. เงินทุน

นับได้ว่า รัฐบาลนี้มีความพยายามที่จะทำให้คนจนเข้าถึงแหล่งเงินทุน โดยทำไปแล้วหลายโครงการ ทั้งโครงการพักหนี้เกษตรกร โครงการกองทุนหมู่บ้าน โครงการธนาคารประชาชน และโครงการสินเชื่อของ ธกส.

ดังนั้น ในความเห็นของผู้วิจัย เห็นว่า รัฐบาลทักษิณได้ทำให้คนจนได้มีโอกาสเข้าถึงแหล่งเงินทุนมากกว่ายุคก่อนๆ แต่สิ่งที่ควรทำเป็นการต่อยอดการเข้าถึงแหล่งเงินทุนก็คือ ยุทธศาสตร์การทำให้ประชาชนสามารถใช้เงินทุนนั้นไปพัฒนาการผลิต พัฒนาอาชีพ เป็นเงินลงทุนเพื่อเพิ่มรายได้

แม้ว่าโครงการนี้จะมิได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่องกองทุนหมู่บ้าน แต่การเก็บข้อมูลภาคสนามจากการสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้อง ที่พาตพิงไปถึงกองทุนหมู่บ้าน และผู้ที่กู้เงินจากกองทุนหมู่บ้านก็พอจะตั้งข้อสังเกตได้ว่า มีประชาชนจำนวนหนึ่งที่กู้เงินกองทุนไปแล้วมิได้นำเงินไปใช้ให้เกิดดอกออกผลตามวัตถุประสงค์ของกองทุน ขณะเดียวกันก็มีประชาชนอีกจำนวนหนึ่งที่สามารถนำเงินไปใช้ให้เกิดดอกออกผล แต่เนื่องจากโครงการนี้มิได้มีการสำรวจเชิงปริมาณในด้านนี้ จึงไม่อาจแยกสัดส่วนที่แน่นอนได้ แต่ในปัจจุบันมีตัวเลขที่แน่ชัดว่าครัวเรือนเกษตรกรมีหนี้สินท่วมรายได้ทั้งสิ้น (ดูหัวข้อ 3.2.1)

อย่างไรก็ตาม มีการสำรวจของสำนักงานสถิติเมื่อวันที่ 18-30 มิถุนายน 2546 สรุปว่า ร้อยละ 63.1 ของผู้กู้ นำเงินไปลงทุนในอาชีพเดิม ขณะที่ร้อยละ 18.8 นำไปลงทุนในอาชีพเสริม ที่เหลือนำไปลงทุนในอาชีพใหม่ร้อยละ 6.1 ใช้หนี้แหล่งเงินกู้อื่นร้อยละ 5.7 บรรเทาเหตุฉุกเฉินในครอบครัว ร้อยละ 4.8 และลงทุนร่วมกับผู้อื่นและใช้เรื่องอื่น ๆ รวมกันร้อยละ 1.5

แต่สถิตินี้คำนวณจากตัวอย่างผู้ให้ข้อมูลเพียง 5,900 คนเท่านั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ที่กล่าวว่าลงทุนในอาชีพเดิมก็ไม่ได้บอกว่าทำให้ผลผลิตและรายได้เพิ่มขึ้นหรือไม่ และที่น่าสังเกตก็คือ ไม่มีรายการการใช้จ่ายทั่วไปในครัวเรือน เช่นซื้อปัจจัยยังชีพและเครื่องใช้ไม้สอยต่างๆ อาจเป็นได้ว่า ผู้ให้ข้อมูลตอบรวมๆ กันไปว่า ลงทุนในอาชีพเดิม ซึ่งหมายถึง กิน ใช้ และทำการผลิต ในประเด็นนี้เองที่ผู้วิจัยเห็นว่าจำเป็นต้องมียุทธศาสตร์ต่อยอดกองทุนหมู่บ้าน เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ข้อ 1 ของกองทุนหมู่บ้านที่ว่า

"เป็นแหล่งเงินทุนหมุนเวียนในหมู่บ้านและชุมชนเมือง สำหรับการลงทุนเพื่อพัฒนาอาชีพ สร้างงาน สร้างรายได้ หรือเพิ่มรายได้ การลดรายจ่าย การบรรเทาเหตุฉุกเฉินและจำเป็นเร่งด่วน และสำหรับการนำไปสร้างกองทุนสวัสดิการที่ดีแก่ประชาชนในหมู่บ้านหรือชุมชน"

ดังนั้น ผู้วิจัยในฐานะประธานกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิด้านเศรษฐกิจชุมชน ภายใต้กำกับของรัฐมนตรีมหาดไทย พร้อมด้วยกรรมการทุกท่าน จึงได้เสนอให้กระทรวงมหาดไทยจัดทำยุทธศาสตร์เศรษฐกิจชุมชน เพื่อต่อยอดกองทุนหมู่บ้านและสร้างความยั่งยืนของเศรษฐกิจฐานราก

ยุทธศาสตร์เศรษฐกิจชุมชน ประกอบด้วย ยุทธศาสตร์ย่อย 5 ยุทธศาสตร์ คือ

ยุทธศาสตร์ที่ 1 ยุทธศาสตร์การประสานความคิด ข้อมูล และแผนงาน เพื่อดำเนินการสร้างความเข้าใจร่วมกันในระบบเศรษฐกิจชุมชน และสร้างความร่วมมือในการจัดทำแผนแม่บทชุมชน วัตถุประสงค์หลักของยุทธศาสตร์นี้คือ "การหลอมความคิด" เพื่อให้เกิดพลังขับเคลื่อนไปในทิศทางเดียวกัน

ยุทธศาสตร์ที่ 2 ยุทธศาสตร์การเรียนรู้ของชุมชน ดำเนินการสร้างกระบวนการเรียนรู้ของประชาชนในการสำรวจวิจัยข้อมูลชุมชน การวางแผน และการจัดระบบเศรษฐกิจชุมชนและตนเอง วัตถุประสงค์ของยุทธศาสตร์นี้คือ การกระตุ้นให้ครัวเรือนและชุมชนรู้จักบันทึก สำรวจ กิจกรรมการผลิต การบริโภค รายได้ รายจ่าย ของตนเองและครอบครัว เพื่อเป็นข้อมูลในการวางแผนเศรษฐกิจของครอบครัวและชุมชน ในอันที่จะหาช่องทางลดรายจ่ายและเพิ่มรายได้

ยุทธศาสตร์ที่ 3 ยุทธศาสตร์การพัฒนากระบวนการเศรษฐกิจชุมชน ดำเนินการส่งเสริมให้เกิดความเชื่อมโยงกิจกรรมทางเศรษฐกิจชุมชนกับการจัดการการผลิต การบริโภค และการแลกเปลี่ยนในตลาด ทั้งภายในและภายนอกชุมชน

วัตถุประสงค์ของยุทธศาสตร์นี้คือ การให้ชุมชนเข้าใจในการจัดระบบเศรษฐกิจของชุมชน ที่เริ่มจากการจัดการ จัดสรร แบ่งปัน ทรัพยากรและปัจจัยการผลิต เพื่อใช้ในการผลิต ทั้งผลิตเพื่อกินเพื่อใช้และเพื่อขายในตลาด ลดรายจ่ายโดยการผลิตเอง บริโภคเอง และเพิ่มรายได้โดยการขายหรือแลกเปลี่ยน ให้พัฒนาระบบ “สอดคล้องต่อเนื่อง” การผลิต การแลกเปลี่ยน โดยการเชื่อมโยงต่อเนื่องของกิจกรรมตามความต้องการและความจำเป็น เช่น จากนาข้าวสู่โรงสี จากโรงสีสู่ปลายข้าว รำข้าว ไปสู่การผลิตอาหารสัตว์ ไปสู่การเลี้ยงหมู แปรรูปเนื้อหมู ต่อเนื่องกันไปเป็นระบบสอดคล้องต่อเนื่อง (supporting and linkages) หรือที่วงการธุรกิจเรียกว่า cluster การจัดระบบเศรษฐกิจชุมชนครบวงจรเช่นนี้จะทำให้มีโอกาสลดรายจ่ายเพิ่มรายได้และพึ่งตนเองได้ของชุมชน

ยุทธศาสตร์ที่ 4 การพัฒนานโยบายและการกระจายความรู้สู่สังคม ดำเนินการปรับระเบียบกฎเกณฑ์ให้สอดคล้องต่อการดำเนินงาน และรณรงค์ประชาสัมพันธ์สนับสนุนให้มีการจัดทำแผนแม่บทชุมชน แผนเศรษฐกิจชุมชน และแผนวิสาหกิจชุมชน (หรือองค์การเศรษฐกิจของชุมชน)

วัตถุประสงค์ของยุทธศาสตร์นี้คือ ต้องการให้ระบบเศรษฐกิจชุมชนเป็นนโยบายของรัฐ เคียงคู่ขนานกับนโยบายเศรษฐกิจธุรกิจ โดยเศรษฐกิจชุมชนเป็นเศรษฐกิจฐานราก เศรษฐกิจธุรกิจเป็นโครงสร้างเศรษฐกิจส่วนบน โดยเศรษฐกิจส่วนบนเป็นเศรษฐกิจทุนนิยมเต็มตัวที่เน้นกำไรเป็นด้านหลัก ส่วนเศรษฐกิจชุมชนมีด้านหลักเป็นเศรษฐกิจพอเพียง เน้นให้พึ่งตนเองได้ในระดับครัวเรือนและชุมชน หรือเป็นเศรษฐกิจที่เน้น “การประหยัดรายจ่ายของชุมชน” แต่ในระดับที่ก้าวหน้าขึ้นสามารถที่จะเพิ่มรายได้และขยายโอกาสเข้าสู่ตลาดแลกเปลี่ยนตามจังหวะก้าวของการพัฒนาและศักยภาพของชุมชน

กล่าวโดยสรุป เศรษฐกิจชุมชนไม่ใช่เศรษฐกิจที่เน้นกำไร แต่เป็นเศรษฐกิจพอเพียง เน้นการพึ่งตนเอง โดยพยายามผลิตเองใช้เองให้มากที่สุด แต่เมื่อมีโอกาสแสวงหากำไรก็จะพัฒนาเข้าสู่ตลาดเชิงธุรกิจ เศรษฐกิจชุมชนจึงเป็นหลักประกันที่จะไม่ทำให้ครัวเรือนมีภาวะ “รายจ่ายเกินตัว” ป้องกันภาวะหนี้สินล้นพ้นตัว และเพิ่มโอกาสในอันที่จะมีรายได้เพิ่ม มีศักยภาพในการชำระหนี้ได้ดีขึ้น

ยุทธศาสตร์ที่ 5 ยุทธศาสตร์สร้างเศรษฐกิจชุมชนตัวอย่าง (model) ดำเนินการสร้างเศรษฐกิจชุมชนตัวอย่างระดับตำบล ระหว่างตำบลกับจังหวัด ในจังหวัดนำร่อง

วัตถุประสงค์ของยุทธศาสตร์นี้คือ การสร้างโครงการตัวอย่าง โดยการคิดค้นพัฒนาของ

ชุมชน ภายใต้การกระตุ้นและสังเกตการณ์เพื่อเก็บข้อมูลของคณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ จากนั้นนำข้อมูลนั้นมาศึกษาเพื่อปรับปรุงเปลี่ยนแปลงพัฒนา โดยการนำไปจัดทำเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชน เมื่อได้โครงการหรือรูปแบบที่เหมาะสมก็จะนำไปแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชนอื่นๆ เพื่อให้ชุมชนอื่นๆสามารถศึกษาและปรับใช้ให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของแต่ละชุมชน

โครงการนำร่อง 8 จังหวัดแรก คือ ตราด ชัยนาท ลำปาง น่าน สกลนคร ยโสธร นครศรีธรรมราช และยะลา ซึ่งผู้ว่า CEO ของทั้งแปดจังหวัดได้รับนโยบายไปดำเนินงานร่วมกับกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิแล้ว

อย่างไรก็ตาม โครงการนี้ยังคงเป็นระดับโครงการทดลองของกระทรวงมหาดไทย ที่มีส่วนราชการหลักคือ ผู้ว่าราชการจังหวัด กรมการพัฒนาชุมชน และกรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น ร่วมกันรับผิดชอบ ตามข้อเสนอของคณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิด้านเศรษฐกิจชุมชน

นอกจากเงินจากกองทุนหมู่บ้าน จาก ธกส. และโครงการธนาคารประชาชนแล้ว โครงการแปลงสินทรัพย์เป็นทุน โดยการใช้ที่ดิน สปก. 4-01 เป็นหลักทรัพย์ค้ำประกันเงินกู้จากธนาคารของรัฐ ก็เป็นอีกโครงการหนึ่งที่ทำให้เกษตรกรยากจนเข้าถึงแหล่งเงินทุนมากขึ้น เมื่อวันที่ 4 พฤศจิกายน 2546 โครงการนี้ได้มีการดำเนินงานแล้ว โดยมีเจ้าของที่ดิน สปก. 4-01 นำเอาที่ดินไปเป็นหลักทรัพย์ค้ำประกันเงินกู้ ธกส. จำนวน 240 ราย ในวงเงินกู้ตั้งแต่ 50,000-100,000 บาท (มติชน, 5 พฤศจิกายน 2546: 12)

กล่าวโดยสรุปเกี่ยวกับปัจจัยการผลิตด้านเงินทุน ในรัฐบาลนี้ได้พยายามจัดสรร แบ่งปันไปให้คนจนมากกว่ายุคใดๆ แต่เพื่อให้มีหลักประกันว่า “เงินทุน” นี้ถูกนำไปลงทุนทางเศรษฐกิจเพื่อให้เกิดผลออกเงยจึงควรต่อยอดด้วยโครงการเศรษฐกิจชุมชนในรูปแบบต่างๆ เพื่อป้องกันมิให้เกิดภาวะหนี้ล้นพ้นตัวและเพิ่มศักยภาพในการหารายได้ ลดรายจ่าย ของประชาชนผู้ยากจน

เศรษฐกิจชุมชนที่สามารถพัฒนาสู่ระดับการจัดองค์กรรวมกลุ่มประกอบการเป็นวิสาหกิจชุมชนก็สามารถเกิดขึ้นได้ในชุมชนเมือง เช่น กลุ่มรับเหมาช่วงการผลิต ส่วนในรายบุคคลที่ใช้บริการโครงการธนาคารประชาชนโดยทั่วไปก็มักเป็นผู้ค้าขายเล็กๆน้อยๆที่มีโอกาสได้กู้เงินดอกเบี้ยถูก ทำให้มีโอกาสลดรายจ่ายได้มาก

3. เทคโนโลยี ความรู้ ทักษะ และภูมิปัญญา

ในภาคเกษตร ผู้วิจัยเสนอให้ใช้เทคโนโลยี ความรู้ ทักษะ และภูมิปัญญา ที่มีผลต่อการลดต้นทุนโดยตรง เช่น การใช้ปุ๋ยชีวภาพที่ผลิตเอง การใช้วัวควายไถนาในที่ดินแปลงเล็ก (ประมาณ 5 ไร่) การใช้แรงงานเข้มข้นในไร่นา โดยการดูแลไร่นาทุกวัน ทำลายวัชพืชด้วยแรงคน ขจัดศัตรูพืชด้วย

แรงงาน ซึ่งพบว่าไร่นาที่ใช้แรงงาน แม้จะช้ากว่า ผลผลิตอาจจะต่ำกว่า แต่ต้นทุนต่ำกว่ากันมาก ผลได้สุทธิกลับดีกว่า แต่การจะทำเช่นนี้ได้เกษตรกรจะต้องปรับเปลี่ยนทัศนคติในการผลิตและการใช้แรงงาน คือไม่ปล่อยให้แรงงานว่าง เพราะในการทำไร่นาตามฤดูกาล ในเวลา 365 วัน เกษตรกรใช้เวลาทำงานในไร่นาจริงๆไม่ถึง 1 ใน 3 นอกนั้นก็ในช่วงของการว่างงานตามฤดูกาล

เพื่อที่ให้มีการพัฒนาเทคโนโลยี ความรู้ ทักษะ และภูมิปัญญา นำไปสู่การพึ่งตนเองได้ ทางด้านนี้ ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังนี้

(1) การจัดให้มีศูนย์ข้อมูลความรู้และภูมิปัญญาระดับจังหวัด โดยให้ศูนย์รวบรวมความรู้ และภูมิปัญญาท้องถิ่น จากประสบการณ์ จากการบอกเล่า จากวิถีชีวิตที่ทำอยู่และเกิดขึ้นจริง จัดเป็นหมวดหมู่เพื่อสะดวกในการค้นคว้าและนำไปใช้ เจ้าภาพเรื่องนี้ก็ควรเป็นกระทรวงมหาดไทย โดยผู้ว่า CEO

(2) จัดให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ถ่ายทอดเทคนิคและภูมิปัญญาระหว่างชุมชน เพราะเทคนิคและภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นเทคนิคและภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดได้ง่าย กระจายได้ง่าย ราคาถูก ต่างกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่ราคาแพง และเทคโนโลยีบางอย่างที่ทางราชการนำเสนอก็ปฏิบัติยาก กระจายยาก แต่ก็มีความพยายามจะทำ เพราะมีแรงจูงใจในเชิงธุรกิจให้ทำ งานด้านนี้ควรมีความร่วมมือกันระหว่างราชการ นักวิชาการ NGOs และชุมชน

(3) จัดให้มีการวิจัยและพัฒนาต่อยอดความรู้และภูมิปัญญาเดิม เพื่อนำไปสู่การเพิ่มประสิทธิภาพของเทคโนโลยีที่ได้จากภูมิปัญญาเดิมของชาวบ้าน เรื่องนี้ผู้รับผิดชอบก็ควรเป็นสถาบันวิจัยต่างๆที่มีอยู่หลายสถาบันในปัจจุบัน

(4) เทคโนโลยีใหม่ๆจากต่างประเทศควรผ่านการปรับปรุง เปลี่ยนแปลง และประยุกต์ ให้เป็นเทคโนโลยีที่เหมาะสม ใช้ง่าย กระจายง่าย และราคาถูก

ที่กล่าวมานั้นเป็นข้อเสนอแนะที่เหมาะสมกับการพัฒนาเทคโนโลยี ความรู้ ทักษะ และภูมิปัญญา ในสังคมชนบท แต่สำหรับสังคมเมือง มีปัญหาเฉพาะลงไปว่า คนส่วนใหญ่มีฐานะเป็นลูกจ้าง ทั้งในภาครัฐและภาคเอกชน เทคโนโลยี ความรู้ ทักษะ และภูมิปัญญา จะต้องเป็นไปในทิศทางที่เป็นที่ต้องการของตลาด หรือที่แท้ก็คือความต้องการของนายจ้าง ดังนั้น ประเด็นหลักจึงเป็นเรื่องมาตรฐานการศึกษา ระดับการศึกษา และทักษะเฉพาะอาชีพ ในเรื่องนี้ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังนี้

(1) การจัดตั้งกองทุนเพื่อพัฒนาความรู้และทักษะแรงงาน โดยให้แรงงานสามารถกู้ไปใช้ศึกษาเล่าเรียน ฝึกฝนทักษะเฉพาะด้านของตนเอง เป็นเงินกู้ดอกเบี้ยต่ำระดับเดียวกับกองทุนหมู่บ้าน เงินกองทุนเริ่มต้นอาจจะมาจากรัฐบาลหรือมาจากโครงการธนาคารประชาชนของรัฐ

(2) จูงใจให้ธุรกิจบริจาคเงินเข้ากองทุนด้วยมาตรการทางภาษี คือ เงินที่บริจาคเข้ากองทุนเป็นจำนวนเงินที่สามารถนำไปหักออกจากเงินได้พึงประเมินภาษี

(3) ให้นายจ้างส่งเสริมการพัฒนาฝีมือและการพัฒนาความรู้ของแรงงาน โดยอนุญาตให้ลูกจ้างลางานเพื่อการศึกษาและพัฒนาได้ไม่ต่ำกว่าสัปดาห์ละ 5 ชั่วโมง แต่ไม่เกินกว่าวันละ 1 ชั่วโมง และให้นายจ้างคำนวณค่าเสียโอกาสทางการผลิตอันเกิดจากการลาของลูกจ้างนั้น โดยคำนวณเป็นตัวเงิน เพื่อนำไปหักออกจากรายได้พึงประเมินภาษี

สามมาตรการดังกล่าวน่าจะกระตุ้นให้มีการพัฒนาทักษะและความรู้ของผู้ใช้แรงงานให้สูงขึ้น ทั้งนี้หน่วยงานของรัฐที่ทำงานด้านพัฒนาฝีมือแรงงานก็จะต้องเพิ่มบทบาทและเพิ่มประสิทธิภาพในด้านนี้ให้มากขึ้น

5.2.3 การแก้ปัญหาความสัมพันธ์ไม่เสมอภาคอันเกิดจากโครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง

ความสัมพันธ์ไม่เสมอภาคทำให้เกิดการได้เปรียบเสียเปรียบในสังคม มีผลให้ผู้เสียเปรียบขาดสิทธิ ขาดโอกาส ขาดอำนาจต่อรอง และผู้เสียเปรียบบางกลุ่มถูกเบียดขับจนกลายเป็นผู้ด้อยศักดิ์ศรี

1. การลดช่องว่างด้วยสิทธิทางสังคม

ช่องว่างของความสัมพันธ์ไม่เสมอภาคหลายส่วนอาจลดลงได้ด้วยการมี กฎหมายสังคม (social law) ที่เข้มแข็ง ในประเทศที่ต้องการลดช่องว่างของความสัมพันธ์ไม่เสมอภาค โดยเฉพาะในช่วงที่พรรคแรงงาน พรรคสังคมนิยมประชาธิปไตย (มีฐานจากคนชั้นกลางและคนชั้นล่าง) ปกครองประเทศ กฎหมายสังคมจะถูกนำมาใช้เพื่อปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม ให้คนชั้นล่างมีฐานะและศักดิ์ศรีทางสังคมสูงขึ้น ลดความเสียเปรียบทางเศรษฐกิจและการเมืองลง คนชั้นล่างมีส่วนร่วมในกระบวนการเกี่ยวกับอำนาจทางการเมืองและการปกครองมากขึ้น

สมัยที่พรรคสังคมนิยมประชาธิปไตย (Social Democrat) ของเยอรมนีมีอำนาจเด็ดขาดในสภาเมื่อปี ค.ศ.1975 พรรคนี้ได้ออกกฎหมายสังคม ซึ่งมีหลักการว่า ให้สังคมตระหนักถึง ความยุติธรรมทางสังคม (social justice) ความมั่นคงทางสังคม (social security) และศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ในสังคม (social dignity) และการที่จะทำให้สังคมบรรลุถึง 3 ด้านนี้ได้ ทุกคนในสังคมจะต้องมีสิทธิพื้นฐานทางสังคม (social basic right) หมายถึง สิทธิที่ทุกคนในสังคมจะต้องมีและเข้าถึงได้ (ดู Neuhaus, 1979: 13-14)

เหตุที่กล่าวว่า การมีสิทธิพื้นฐานทางสังคมจะทำให้ทุกคนได้รับความยุติธรรมในสังคม มีความมั่นคงทางสังคม และมีศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ ก็เพราะว่า สิทธิพื้นฐานทางสังคมเหล่านี้มีด้วยกันถึง 15 ประการ คือ

- สิทธิที่จะได้รับการส่งเสริมการศึกษา
- สิทธิที่จะได้รับการแนะนำในอันที่จะเลือกการศึกษาและอาชีพ
- สิทธิที่จะได้รับการส่งเสริมและพัฒนาทักษะด้านอาชีพให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้น
- สิทธิที่จะได้รับการช่วยเหลือให้มีความสามารถและอยู่ในตำแหน่งงานนั้นได้
- สิทธิที่จะได้รับความมั่นคงทางเศรษฐกิจในกรณีที่ต้องตกงานและถูกปลดออกจากงาน
- สิทธิที่จะได้เข้าถึงโครงการประกันสังคม
- สิทธิที่จะได้รับการประกันสุขภาพ ป้องกัน รักษา ดูแล และฟื้นฟู สุขภาพและสมรรถภาพของ

การทำงาน

- สิทธิที่จะได้รับการประกันสังคม เพื่อประกันความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ประกันการเจ็บป่วย คลอดบุตร ทูพพลภาพ และชราภาพ
- สิทธิของบุตรและภรรยาที่จะได้รับการประกันสังคมเพื่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจ
- สิทธิที่จะได้รับการชดเชยในกรณีที่หน่วยงานของรัฐได้ก่อให้เกิดความเสียหายต่อร่างกาย

จิตใจ และทรัพย์สิน

- สิทธิที่จะได้รับที่อยู่อาศัยอย่างพอเพียงในราคาถูก หรือได้รับการช่วยเหลือด้านที่อยู่อาศัย
- สิทธิที่จะได้รับการช่วยเหลือค่าใช้จ่ายในการเลี้ยงดูบุตร
- สิทธิที่จะได้รับการสนับสนุนในการช่วยเหลือเด็กและเยาวชน
- สิทธิที่จะได้รับการสนับสนุนหรือได้รับการช่วยเหลือด้านปัจจัยยังชีพ ในกรณีที่ต้องประสบ

ภาวะวิกฤติต่างๆ

- สิทธิของคนพิการที่จะต้องได้รับการสนับสนุนและช่วยเหลือให้พวกเขาสามารถดำรงชีพอยู่ได้ ทำงานได้ และร่วมสังคมกับผู้อื่นได้ เยี่ยงคนทั่วไป

สิทธิพื้นฐาน 15 ประการนี้ ย่อมทำให้แต่ละคนมีฐานะทางเศรษฐกิจ สังคม และความมีศักดิ์ศรี ไม่ต่างกันมากนัก หรือกล่าวโดยรวม สิทธิ 15 ประการ สามารถลดช่องว่างความสัมพันธ์ไม่เสมอภาคอันเกิดจากโครงสร้างของระบบทุนนิยมลงได้หลายส่วน

แต่ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว แนวคิด การกำหนด สิทธิพื้นฐานทางสังคมไว้ใน “กฎหมายสังคม” เกิดขึ้นได้ในยุคสมัยที่พรรคการเมืองแนวมวลชนที่มีคนชั้นล่างและคนชั้นกลางร่วมกันกุมอำนาจรัฐ

หรืออย่างน้อยคนกลุ่มนี้สามารถที่จะสร้างพลังต่อรองทางเศรษฐกิจการเมืองได้มาก ทั้งโดยผ่านกลไกการเมือง การปกครอง และผ่านขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม

แต่ในสังคมที่คนชั้นบนกุมอำนาจรัฐและขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมอ่อนแอ ก็ยังไม่เคยปรากฏว่าสังคมใดที่สามารถถอดกฎหมายสังคมให้มีสิทธิทางสังคมได้ครอบคลุมกว้างขวางเช่นนี้

ดังนั้น ข้อเสนอเบื้องต้นของผู้วิจัยในเรื่องนี้ก็คือ ถ้าผู้มีอำนาจรัฐต้องการลดช่องว่างของความสัมพันธ์ไม่เสมอภาคในสังคมไทย ก็ควรต้องมีกฎหมายสังคมที่กำหนดสิทธิพื้นฐานทางสังคมให้ใกล้เคียงสิทธิ 15 ประการ ดังกล่าวแล้ว

นอกจากการกำหนดสิทธิพื้นฐานแล้ว การปรับความสัมพันธ์ไม่เสมอภาคจะต้องปรับเปลี่ยนกฎหมายและกระบวนการยุติธรรม เพื่อเปิดโอกาสให้คนจนมีสิทธิและโอกาสตามกฎหมาย และสามารถใช้องค์กรกระบวนการยุติธรรมเพื่อปกป้องสิทธิของตนเองได้มากขึ้น

ดังนั้น การปรับรื้อกฎหมาย แก้ไขกฎหมาย ปรับรื้อระบบการยุติธรรม แก้ไขกระบวนการยุติธรรม เพื่อให้คนจนได้รับความยุติธรรมในสังคม ก็เป็นปัญหาเร่งด่วน ในบางประเด็นที่ผู้ปฏิบัติงานในกระบวนการ "ถือหลักกฎหมายต้องเป็นกฎหมาย" ในปัญหาเฉพาะกรณี ก็ถือเป็นเรื่องที่ดี แต่เมื่อคิดในเชิงบูรณาการ บางเรื่องการคิดเช่นนั้นอาจส่งผลกระทบไปยังสังคมส่วนรวมในเชิงสร้างปัญหาใหม่ขึ้นมา และผู้รับภาระปัญหาคือคนยากคนจน เช่น กรณีการสร้างเขื่อน การประกาศเขตอุทยาน การทำผิดกฎหมายไม่รุนแรงของคนจน การที่กระบวนการยุติธรรมบางส่วนสร้างภาระให้แก่คนจน และถือโอกาสใช้ความไม่รู้ของคนจนหาประโยชน์และทำให้คนจนเสียเปรียบในการต่อสู้เพื่อความยุติธรรม ก็ดังที่แพทย์หญิง คุณหญิง พรทิพย์ โรจนสุนันท์ กล่าวไว้ว่า "... ทุกวันนี้คนที่ยากไร้และไม่รู้เข้าถึงความยุติธรรมได้ยากเต็มที..." (พรทิพย์, เนชั่นสุดสัปดาห์, 10-16 พ.ย. 2546: 13)

เหล่านี้มีตัวอย่างที่เกิดขึ้นมานาน ทั้งที่เป็นชาวและไม่เป็นชาว ดังนั้น การที่รัฐบาลนี้ได้ลงมือศึกษาเพื่อปรับกระบวนการยุติธรรมและแก้ไขกฎหมายต่างๆ เพื่อให้คนจนได้รับความยุติธรรมมากขึ้น นับว่าเป็นเรื่องที่ถูกต้องอย่างยิ่ง

กล่าวโดยสรุป การให้มีสิทธิพื้นฐานทางสังคม และการปรับรื้อกระบวนการยุติธรรมเพื่อให้เกิดความยุติธรรมแก่คนจนมากขึ้น จะสามารถลดช่องว่างของความสัมพันธ์ไม่เสมอภาคในสังคมได้มาก ขณะเดียวกัน ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมก็จะต้องขับเคลื่อนอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้สิทธิพื้นฐานนี้เกิดขึ้นและปฏิบัติให้เป็นจริงในสังคมไทย

2. การลดความสัมพันธ์ไม่เสมอภาคระหว่างประเทศ

ด้านหลักของความไม่เสมอภาคเกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างประเทศพัฒนาแล้วและ

ประเทศที่กำลังพัฒนา กล่าวให้แคบลงก็คือ ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศมหาอำนาจกับประเทศอื่นๆ

ความสัมพันธ์ไม่เสมอภาคด้านเศรษฐกิจและการค้าที่ทำให้ประเทศด้อยพัฒนาเสียเปรียบ มีผลไปถึงภาวะความยากจนด้านเศรษฐกิจของประชาชนตามกลไกของตลาด เพราะถ้าสินค้าที่ส่งออกราคาต่ำหรือส่งออกได้ยากขึ้น ภาระต่างๆ ก็จะถูกผลักไปยังเกษตรกรผู้ยากจน ถูกผลักไปยังผู้ใช้แรงงานด้วยการลดค่าแรงหรือปลดคนงานออก ดังนั้นข้อเสนอของผู้วิจัยที่เกี่ยวกับด้านนี้คือ

(1) ประเทศไทย รัฐบาลไทย และผู้ส่งออกไทย ต้องพยายามลดการพึ่งพาส่งออกในตลาดหนึ่งมากเกินไป อาทิกรณีทุเรียนดำ ที่ส่วนใหญ่ต้องพึ่งตลาดสหรัฐฯ ก็ควรหันไปขายตลาดอื่นๆ เช่น ตลาดในแอฟริกา เพิ่มขึ้น ซึ่งทราบว่าขณะนี้ก็ได้มีความพยายามทำเช่นนี้แล้ว

(2) การรวมกลุ่มของประเทศด้อยพัฒนาเพื่อสร้างพลังเจรจาต่อรองกับประเทศมหาอำนาจ การเกิดกลุ่มส่งออกสินค้าเกษตรเพื่อเจรจาต่อรองให้ประเทศอุตสาหกรรมเปิดตลาดสินค้าเกษตรก็เป็นทิศทางที่ถูกต้องแล้ว

(3) การเจรจาวิภาคีและการค้าต่างตอบแทน การเจรจาวิภาคีเป็นการเจรจาแลกเปลี่ยนประโยชน์ของสองฝ่ายที่สามารถทำให้เกิดการสมประโยชน์ของทั้งสองฝ่ายได้ง่าย ทำให้โอกาสการขยายการค้ากับประเทศคู่เจรจาเป็นไปได้ ขณะเดียวกัน สำหรับประเทศด้อยพัฒนาด้วยกันที่อาจจะขาดแคลนเงินตราต่างประเทศในการซื้อขายก็สามารถที่จะใช้วิธีการค้าต่างตอบแทนหรือแลกเปลี่ยนกัน โดยที่แต่ละฝ่ายไม่ต้องใช้เงินมากนัก เพราะสามารถชำระค่าสินค้าให้แก่กันได้ด้วยสินค้าของอีกฝ่ายหนึ่ง การค้าเช่นนี้จะทำให้แต่ละฝ่ายไม่ได้เปรียบเสียเปรียบกัน หรือถ้าจะมีก็เป็นระดับต่ำ ซึ่งขณะนี้ก็เห็นว่ารัฐบาลนี้ได้พยายามทำอยู่

(4) การใช้ยุทธศาสตร์เศรษฐกิจแบบ 2 ขา ให้ขาหนึ่ง "หยัดยืน" อยู่ในตลาดภายใน และอีกขาหนึ่ง "เหยียบย่าง" ไปสู่ตลาดต่างประเทศ ทำให้ทั้งสองส่วนเกื้อกูลต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ ถ้าเกิดความแปรปรวนในตลาดโลกก็ยังพอมีตลาดภายในคอยช่วยพยุง เป็น safety net ถ้าตลาดโลกดีก็ใช้ตลาดโลกแสวงหารายได้ แต่ที่ผ่านมาเศรษฐกิจไทยพึ่งตลาดต่างประเทศหรือพึ่งภาคระหว่างประเทศมากเกินไป จนละเลยการทำให้ตลาดภายในประเทศเข้มแข็ง

(5) การทำให้ตลาดภายในเข้มแข็ง โดยการทำให้เศรษฐกิจฐานรากเข้มแข็ง มีรายได้ มีกำลังซื้อ ดังนั้น โครงการกองทุนหมู่บ้าน โครงการธนาคารประชาชน โครงการแปลงสินทรัพย์เป็นทุน ดูเหมือนจะเป็นโครงการที่เกิดขึ้นเพื่อกระตุ้นรายได้และกำลังซื้อของตลาดภายใน

(6) การที่จะทำให้เศรษฐกิจฐานรากเข้มแข็งยั่งยืน จะหยุดอยู่แต่โครงการที่กล่าวมาไม่ได้ จะต้องพยายามทำให้เกิดระบบเศรษฐกิจชุมชนที่มีผลให้เกิดการประหยัดและเพิ่มรายได้ของครัว

เรือนและชุมชน การพึ่งตนเองได้ในระดับสูงของครัวเรือนและชุมชนจะเป็น safety net ให้เศรษฐกิจของชาติในยามที่จะต้องประสบภาวะวิกฤติ ดังตัวอย่างที่เกิดขึ้นมาแล้ว เมื่อเศรษฐกิจภาคธุรกิจประสบภาวะวิกฤติ เศรษฐกิจชนบทและเศรษฐกิจชุมชนสามารถช่วยลดภาวะวิกฤติลงได้บางส่วน ปัญหาวิกฤติทางสังคมจึงไม่รุนแรง

(7) เศรษฐกิจที่อาศัยตลาดโลกเป็นเศรษฐกิจการแข่งขัน ซึ่งเป็นเรื่องที่รัฐบาลและภาคธุรกิจกำลังพัฒนาปรับปรุงศักยภาพของการแข่งขันอย่างเต็มที่อยู่แล้ว ส่วนเศรษฐกิจที่อาศัยตลาดภายในควรทำให้ชัดเจนว่ามีสองระดับ คือ ระดับที่ทำให้ครัวเรือนชนบทสามารถผลิตเอง บริโภคเองได้มากขึ้น ลดรายจ่ายเป็นต้นทุนได้มากขึ้น กับระดับที่ผลิตเพื่อแลกเปลี่ยนในตลาด กล่าวโดยสรุป วิธีการผลิตของชุมชนเกษตรกรรมควรเน้น ยุทธศาสตร์หนึ่งครัวเรือนสองวิธีการผลิต คือ ครัวเรือนต้องการกินต้องการใช้สิ่งใดก็พยายามผลิตให้ได้ตามที่ต้องการ ถ้าผลิตได้เกินความต้องการก็นำออกสู่ตลาด ในด้านบริโภค ส่วนที่ผลิตเองไม่ได้จึงซื้อหาจากตลาด

การที่ครัวเรือนเกษตรกรรมลดการพึ่งพาตลาดลงได้บ้าง จะทำให้ศักยภาพการพึ่งตนเองสูงขึ้น หลีกเลี่ยงการเสียเปรียบเชิงโครงสร้างได้มากขึ้น ยุทธศาสตร์เศรษฐกิจพอเพียงจึงเป็นยุทธศาสตร์ที่เหมาะสมที่จะใช้ปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ไม่เสมอภาคเชิงโครงสร้าง ทั้งระดับความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศ และความสัมพันธ์ระหว่างภาคธุรกิจกับภาคชุมชนเกษตร

5.2.4 สวัสดิการสังคมสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาส

ดังกล่าวแล้วว่า ระบบสวัสดิการเป็นระบบที่ช่วยบรรเทาปัญหาเฉพาะหน้าอันเกิดจากความยากจน เป็นเสมือนการห้ามเลือดและให้เลือด เพื่อให้ร่างกายมีพลังชีวิตที่จะต่อสู้ดิ้นรนและแก้ไข ปัญหาต่างๆตามอาการและสาเหตุต่อไป ระบบสวัสดิการสังคมในที่นี้จึงมีความหมายคล้ายคลึงกับสวัสดิการสังคมตามพระราชบัญญัติส่งเสริมการจัดสวัสดิการสังคม พ.ศ.2546 ซึ่งในมาตรา 3 ระบุว่า

“สวัสดิการสังคม” หมายความว่า ระบบการจัดบริการสังคม ซึ่งเกี่ยวข้องกับการป้องกัน การแก้ไขปัญหา การพัฒนา และการส่งเสริมความมั่นคง เพื่อตอบสนองความจำเป็นขั้นพื้นฐานของประชาชน ให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีและพึ่งตนเองได้อย่างทั่วถึง เหมาะสม เป็นธรรม และให้เป็นไปตามมาตรฐานทั้งทางด้านการศึกษา สุขภาพอนามัย ที่อยู่อาศัย การทำงานและการมีรายได้ นันทนาการ กระบวนการยุติธรรม และบริการสังคมทั่วไป โดยคำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิที่ประชาชนจะต้องได้รับ และการมีส่วนร่วมในการจัด สวัสดิการสังคมทุกระดับ”

ในงานวิจัยนี้จึงได้แบ่งสวัสดิการสังคมออกเป็น 3 ด้าน คือ

บริการสังคม (social service) ประกอบด้วย การบริการด้านการศึกษา สาธารณสุข ที่อยู่อาศัย บริการด้านสิ่งอำนวยความสะดวกพื้นฐาน (เช่น ไฟฟ้า ประปา) บริการจัดหางานทำ และการได้รับความยุติธรรมจากกระบวนการยุติธรรม

การประกันสังคม (social insurance) ประกอบด้วย การประกันเจ็บป่วยและประสบอันตราย ประกันการทุพพลภาพ การประกันการคลอดบุตร การสงเคราะห์บุตร การประกันชราภาพ การประกันการมรณภาพ และประกันการว่างงาน

การสงเคราะห์สังคม หรือการช่วยเหลือทางสังคม (social assistance) ได้แก่ การให้ความช่วยเหลือแก่คนที่อยู่ในภาวะช่วยเหลือตัวเองไม่ค่อยได้ หรือคนที่ตกอยู่ภายใต้ภาวะวิกฤติต่างๆ เช่น การช่วยเหลือเด็ก คนชรา คนพิการ คนเร่ร่อน เป็นต้น หรือผู้ที่ตกอยู่ในภาวะวิกฤติ เช่น ไฟไหม้ น้ำท่วม ผู้ลี้ภัยสงคราม เป็นต้น

น่าสังเกตว่า การจัดสวัสดิการสังคมด้านการสงเคราะห์สังคมคล้ายคลึงกับผู้รับบริการสวัสดิการสังคม ตาม พ.ร.บ.ส่งเสริมการจัดสวัสดิการสังคม พ.ศ.2546 มาตรา 3 ที่ว่า

"ผู้รับบริการสวัสดิการสังคม หมายความว่า บุคคลหรือกลุ่มบุคคลซึ่งอยู่ในภาวะยากลำบาก หรือที่จำเป็นต้องได้รับความช่วยเหลือ เช่น เด็ก เยาวชน คนชรา ผู้ยากไร้ ผู้พิการหรือทุพพลภาพ ผู้ด้อยโอกาส ผู้ถูกละเมิดทางเพศ หรือกลุ่มบุคคลอื่นตามที่คณะกรรมการกำหนด"

ดังนั้น กลุ่มเป้าหมายของผู้รับบริการสวัสดิการสังคมตามกฎหมายนี้จะแคบกว่ากลุ่มผู้รับบริการสวัสดิการสังคมตามโครงการวิจัยฯ ทั้งนี้ก็เพราะว่า พ.ร.บ.ส่งเสริมการจัดสวัสดิการสังคมอยู่ภายใต้การดำเนินงานของกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ แต่ประเด็นสวัสดิการสังคมเชิงบูรณาการครอบคลุมการจัดสวัสดิการสังคมที่อยู่ภายใต้ความรับผิดชอบของหน่วยงานอื่นๆด้วย เช่น กระทรวงแรงงาน (การประกันสังคม) กระทรวงศึกษาธิการ (การบริการด้านการศึกษา) กระทรวงสาธารณสุข (ด้านสุขภาพอนามัย) กระทรวงยุติธรรมและสำนักงานตำรวจแห่งชาติ (กระทรวงยุติธรรม) รวมไปถึงรัฐวิสาหกิจต่างๆที่บริการสินค้าสาธารณะ ทั้งไฟฟ้า ประปา การสื่อสาร และการคมนาคม

1. สวัสดิการสังคมสำหรับเกษตรกร

จากปัญหาเชิงสวัสดิการในหัวข้อ 4.5.1 สวัสดิการสังคมที่ครอบคลุมเกษตรกรต้องการคือ

(1) ทุนการศึกษาสำหรับบุตรหลาน หน่วยงานรัฐและเอกชน ชุมชน ควรเร่งรัดระดมทุนเพื่อจัดทุนการศึกษาให้พอเพียงแก่เด็ก ๆ ที่อยู่ในวัยเล่าเรียนและประสบปัญหาเรื่องค่าใช้จ่ายในการศึกษา จดหมายเด็กยากจน 430,000 คน ที่เขียนจดหมายขอทุนการศึกษาจากรัฐบาล ยิ่งสะท้อนให้เห็นว่าเด็กยากจน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นครอบครัวเกษตรกร ขาดแคลนทุนการศึกษามาก ถ้าไม่ได้รับทุนพวกเขา/เธออาจต้องออกจากโรงเรียนกลางคัน (ดู มติชนรายวัน, 4 พ.ย. 2546: 1 และ 5)

(2) คนชราในชนบทเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ขณะที่ลูกๆวัยแรงงานมักจะแยกย้ายกันไปทำงานในเมือง ตามยุคสมัยของการพัฒนาอุตสาหกรรม และทอดทิ้งภาคเกษตร คนชราจึงถูกโดดเดี่ยวมากขึ้น สวัสดิการสังคมสำหรับคนชราในชนบทคือ เงินสงเคราะห์ การช่วยเหลือด้านปัจจัยสี่ และการรักษาพยาบาลที่สะดวกรวดเร็ว แต่สิ่งที่คนชราปรารถนามากคือ โอกาสที่จะมีอาชีพพอสมวัยเพื่อจะได้มีรายได้ของตัวเองพอเลี้ยงชีพ ดังนั้น แม้ว่ากระทรวงพัฒนาสังคมฯจะมีพระราชบัญญัติส่งเสริมการจัดสวัสดิการสังคม และคนชราเป็นกลุ่มคนเป้าหมายที่ควรจะได้รับบริการสวัสดิการสังคม แต่ก็ต้องประสานกับกระทรวงแรงงานและกระทรวงสาธารณสุขเพื่อช่วยเหลือคนชราเหล่านี้

(3) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับบริการสาธารณะ โดยเฉพาะไฟฟ้าและประปา จะต้องร่วมมือกับกระทรวงมหาดไทยในอันที่จะทำให้คนชนบทมีไฟฟ้าและประปา โดยเฉพาะเรื่องน้ำ ยังจะต้องเกี่ยวข้องกับกรมชลประทาน กระทรวงเกษตร และกรมทรัพยากรธรณี กระทรวงพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ ที่จะต้องจัดหาน้ำกินน้ำใช้หรือมีระบบกักเก็บน้ำที่เหมาะสม ราคาถูก กระจายทั่วถึง เพื่อให้คนชนบทมีน้ำกินน้ำใช้พอเพียง เพราะจากโครงการวิจัยนี้พบว่า คนยากจนถึงร้อยละ 29.7 เสี่ยงต่อภาวะการขาดน้ำกินน้ำใช้

(4) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการยุติธรรม โดยเฉพาะกระทรวงยุติธรรม ควรจะต้องปรับปรุงกฎหมายต่างๆที่เกี่ยวกับสิทธิของคนจนในทรัพยากรธรรมชาติ ด่านดิน ป่า น้ำ และชายฝั่ง เพื่อให้กฎหมายนั้นเอื้ออำนวยต่อสิทธิของคนจนในอันที่จะดิ้นรนให้มีปัจจัยเลี้ยงชีพได้พอเพียง ไม่ต้องมีกรณีพิพาทกับหน่วยงานของรัฐและกับกลุ่มคนที่มีอำนาจเหนือกว่าและโอกาสดีกว่าในสังคม กระบวนการยุติธรรมเพื่อแก้ไขปัญหาสิทธิของคนจนนับเป็นเรื่องเร่งด่วนของการพัฒนาระบบบริการสังคมเพื่อความยุติธรรมในสังคม

(5) ควรจะมีการขยายระบบประกันสังคมบางด้านให้ครอบคลุมเกษตรกร เช่น ประกันอุบัติเหตุ ประกันการตาย ประกันทุพพลภาพ และการสงเคราะห์บุตร ซึ่งการประกันเหล่านี้อาจจัดโครงการผ่านกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ ซึ่งเป็นองค์การออมของชุมชนอยู่แล้ว และให้กลุ่มออมทรัพย์ทำงานร่วมกับบริษัทประกันชีวิตที่อยู่ในโครงการของรัฐ โดยรัฐอาจจะมีเงินสมทบบางส่วนผ่านกองทุนหมู่บ้าน

โครงการประกันสังคมบางด้านสำหรับเกษตรกรก็น่าจะเกิดขึ้นได้ และควรจะทำให้เกิดขึ้น เพราะชีวิตของคนชนบทขาดความมั่นคงทางสังคมมากขึ้น ในขณะที่ระบบทุนนิยมพัฒนาไปอย่างเร่งรัด

(6) ควรจัดให้มีศูนย์พัฒนาครอบครัวและชุมชนในทุกหมู่บ้าน หรืออย่างน้อยตำบลละหนึ่งศูนย์ ศูนย์นี้จะทำหน้าที่เชิงบูรณาการในการแก้ไขปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาครอบครัวและชุมชน ศูนย์จะรับเรื่องราวร้องทุกข์ ให้คำปรึกษาแนะนำ ติดต่อประสานขอความช่วยเหลือจากหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง จะเป็นศูนย์ที่คอยดูแลและให้ความช่วยเหลือเด็ก เยาวชน และคนชรา รวมทั้งช่วยแก้ปัญหาครอบครัว ผู้ทำงานในศูนย์มาจากอาสาสมัครในชุมชน ผสมผสานความช่วยเหลือจากหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้อง และจาก NGOs ศูนย์นี้ควรเป็นองค์กรจัดการโดยชุมชน ที่สามารถติดต่อประสานงานกับทุกฝ่ายได้อย่างคล่องตัวและมีประสิทธิภาพ

ถ้าพิจารณาจากประเด็นสาเหตุความยากจนแร้นแค้นของเด็กและเยาวชนที่เขียนจดหมาย 430,000 ฉบับ มาขอทุนการศึกษาจากนายกรัฐมนตรี ตามที่สรุปไว้ เช่น ราคาพืชผลตกต่ำ ถูกนายทุนเอาเปรียบ รายได้ไม่พอเลี้ยงครอบครัว ครอบครัวแตกแยก ถูกทอดทิ้ง ครอบครัวเป็นหนี้สินล้นพ้นตัว สุขภาพของพ่อแม่ไม่ดี ไกลหมอ ไกลโรงพยาบาล ฯลฯ (ดู มติชนรายวัน, 1 พ.ย. 2546: 15) ปัญหาเหล่านี้ศูนย์พัฒนาครอบครัวและชุมชนจะเป็นสถานที่แรกที่ผู้ประสบปัญหาดังกล่าวควรขอคำปรึกษาแนะนำและหาช่องทางแก้ไขปัญหาต่อไป ผู้วิจัยจึงเห็นว่า การมีศูนย์นี้จะทำให้คนในชุมชนมีความหวัง มีกำลังใจ และมีทางออกให้แก่ตัวเองมากขึ้น

และถ้าเป็นไปได้ ศูนย์พัฒนาครอบครัวและชุมชนควรมีสถานที่เลี้ยงเด็กอ่อนเพื่อให้เด็กได้รับการพัฒนาชีวิตที่ดี ไม่ควรให้ถูกทอดทิ้ง เติบโตขึ้นมาตามบุญตามกรรม เพราะถูกแยกห่างจากพ่อแม่ที่ต้องไปทำงานถิ่นไกล ขณะที่คุณตาคุณยายก็ไม่มีกำลังจะเลี้ยงดู การมีสถานเลี้ยงเด็กอ่อน ผสมผสานกับการให้คนวัยชราช่วยเป็นอาสาสมัครดูแลด้วยการให้เบี้ยเลี้ยงบ้าง จะก่อให้เกิดผลดีหลายอย่าง ประการแรก เด็กได้รับการดูแลดีขึ้น แก้ปัญหาได้ง่ายขึ้น ประการต่อมา คนแก่คนชรา ก็พอจะมีงานทำ มีรายได้บ้าง ประการสุดท้าย สายใยชุมชนยังคงอยู่ ความสัมพันธ์ใกล้ชิดระหว่างวัยไม่ขาดหาย ซึ่งส่วนนี้นับเป็นทุนทางสังคมที่สำคัญในชุมชนของสังคมไทย

2. สวัสดิการสำหรับกลุ่มผู้ใช้แรงงาน

แม้ว่าผู้ใช้แรงงานในภาคอุตสาหกรรมและการค้าได้รับการคุ้มครองแรงงาน ได้รับการประกันสังคม และจำนวนหนึ่งได้รับสวัสดิการจากนายจ้าง แต่ผู้ใช้แรงงานในภาคอุตสาหกรรมและการค้า รวมถึงผู้ใช้แรงงานถาวรในภาคเกษตร ยังมีปัญหาสวัสดิการ ดังนั้นจึงควรขยายขอบเขตสวัสดิการแรงงานให้ครอบคลุมดังนี้

(1) ขยายการคุ้มครองแรงงานให้ครอบคลุมลูกจ้างตั้งแต่ 1 คนขึ้นไป ครอบคลุมผู้รับจ้างเหมาช่วงการผลิต และครอบคลุมลูกจ้างถาวรในภาคเกษตร (ไม่ใช่ลูกจ้างตามฤดูกาล) เพราะขณะนี้ธุรกิจการเกษตรที่จ้างลูกจ้างประจำเป็นจำนวนมาก

(2) ขยายโครงการประกันสังคมให้ครอบคลุมผู้รับจ้างเหมาช่วง ลูกจ้างถาวรในภาคเกษตร

(3) ให้ลูกจ้างมีสิทธิพื้นฐานตามอนุสัญญา ILO ที่ 87, 98 และ 111 ซึ่งรัฐบาลจะต้องให้สัตยาบันทั้งสามอนุสัญญานี้ (ดูหัวข้อ 4.5.2 ด้วย)

(4) ส่งเสริมให้ลูกจ้างมีกลุ่ม มีองค์กร เพื่อการเจรจาต่อรอง รักษาสิทธิและผลประโยชน์อันพึงมีพึงได้ของตนเอง

(5) เปลี่ยนระบบคัดเลือกผู้พิพากษาศาลสมทบ จากเดิมที่กำหนดให้ 1 สหภาพแรงงานออกเสียงได้ 1 เสียง มาเป็นกำหนดให้คนงานหรือลูกจ้าง 500 คน มีตัวแทนออกเสียงได้ 1 คน เพราะข้อกำหนดเดิมได้ส่งเสริมให้พวกแอบแฝงแรงงานไปจดทะเบียนจัดตั้งสหภาพเล็กๆ มากมาย สหภาพที่เคยมีสมาชิกมาก มีพลังต่อรองมาก ก็ถูกแยกสลายเป็นสหภาพเล็กๆ กระจัดกระจายไร้อำนาจต่อรอง แต่ไปหวังที่จะมีเสียงมากในการเลือกตั้งผู้พิพากษาศาลสมทบ ทำให้สหภาพที่เข้มแข็งเป็นปากเป็นเสียงแทนคนงานได้มีโอกาสที่จะมีตัวแทนเป็นผู้พิพากษาศาลสมทบน้อยลง เพราะมี 1 สหภาพ (ใหญ่) แต่ออกเสียงได้เสียงเดียว ทั้งที่เป็นตัวแทนของคนจำนวนมากกว่า การเปลี่ยนระบบและกระบวนการยุติธรรมส่วนนี้จะทำให้คนงานได้ตัวแทนที่เป็นปากเป็นเสียงและให้ความยุติธรรมแก่คนงานได้ดีขึ้น การเลือกตั้งตัวแทนคนงานในระบบไตรภาคีต่างๆ ก็ควรใช้หลักการเดียวกัน

(6) กรณีเด็กยากจนที่อายุไม่ครบ 15 ปี อยากจะมีรายได้ช่วยตัวเองบ้าง ควรยืดหยุ่นให้ทำงานได้ โดยกำหนดเป็นหลักเกณฑ์ทั่วไปว่า ให้ทำงานที่ไม่หนัก ไม่อันตราย ไม่เสี่ยง วันละประมาณ 5-6 ชั่วโมง โดยคิดค่าจ้างเป็นรายชั่วโมง เพื่อให้เด็กทำงานหรือหยุดงานตามความจำเป็นได้โดยสะดวก

(7) กรมประชาสัมพันธ์และกระทรวงแรงงานควรมีหน่วยงานช่วยเหลือบุตรของคนงานก่อสร้างให้สามารถเล่าเรียนได้อย่างเป็นหลักแหล่ง ไม่เร่ร่อน โยกย้ายไปเรื่อยๆ และควรกดดันให้นายจ้างนำคนงานเข้าโครงการประกันสังคม เพราะคนงานก่อสร้างมีโอกาสประสบอุบัติเหตุจากการทำงานได้ง่าย

(8) กรมประชาสัมพันธ์ กระทรวงพัฒนาสังคม และกระทรวงแรงงาน ควรร่วมมือกับกระทรวงศึกษาธิการและกระทรวงสาธารณสุข ในการที่จะจัดให้มีสถานเลี้ยงเด็กอ่อนบริเวณสถานประกอบการหรือใกล้ๆ สถานประกอบการ เพื่อให้พ่อหรือแม่ของเด็กสามารถไปเยี่ยมดูแลลูกของตน

ได้ทุกวัน โดยตอนเช้านำมาส่งและตอนเย็นนำกลับ ทั้งนี้เพื่อสุขภาพกายและสุขภาพจิตของเด็กจะได้เข้มแข็ง อบอุ่น และผูกพันสายใยครอบครัวให้แน่นแฟ้น ตามลักษณะที่ดีของสังคมไทยต่อไป

รัฐบาลควรส่งเสริมให้สถานประกอบการร่วมมือจัดการเรื่องนี้ โดยใช้มาตรการทางภาษี ดึงผู้ลงทุนในเรื่องนี้ เงินลงทุนทั้งหมดจะได้รับการยกเว้นภาษีโดยหักออกจากเงินได้พึงประเมิน

(9) จัดตั้งธนาคารคนงาน (Labour Bank) โดยนำเงินจากกองทุนประกันสังคม เงินจากสหกรณ์ออมทรัพย์ของคนงาน และเงินจากกองทุนเงินสำรองเลี้ยงชีพ รวมทั้งกองทุนลูกจ้าง มาฝากไว้ที่นี้ และธนาคารนี้จะปล่อยกู้ดอกเบี่ยต่ำให้แก่ผู้ที่จะไปทำงานต่างประเทศ ผู้ที่ต้องการศึกษาต่อ ผู้ที่ต้องการอบรมฝึกฝนทักษะทางอาชีพ

(10) ควรมีมาตรการจูงใจให้นายจ้างส่งเสริมการศึกษาต่อและการฝึกอบรมเพื่อพัฒนาทักษะของลูกจ้าง โดยให้นายจ้างคำนวณรายได้ที่เสียไปเนื่องจากลูกจ้างหยุดงานไปเรียนหนังสือหรือไปอบรม แล้วนำจำนวนรายได้ที่เสียไปนั้นไปหักออกจากเงินได้พึงประเมินเพื่อลดหย่อนภาษี เพราะการส่งเสริมเช่นนี้เป็นการ “สร้างทุนทางสังคม” ด้านแรงงาน

(11) บุตรหลานของคนงานจำนวนมากอยู่ในภาวะเสี่ยงต่อการหยุดเรียนกลางคัน ฉะนั้นทางรัฐบาลจึงต้องจัดหาทุนการศึกษาให้แก่เด็กเหล่านี้อย่างพอเพียง

(12) ค่าจ้างของคนงานไทยไม่เพียงต้องนำไปเจือจางแก่บุตรเท่านั้น แต่ยังต้องนำไปเจือจางให้แก่พ่อแม่ด้วย ดังนั้น ถ้ารัฐบาลต้องการให้ครอบครัวแรงงานพอจะมีรายได้ดูแลบุตรและครอบครัว อย่างน้อยๆ ก็ควรกำหนดอัตราค่าจ้างขั้นต่ำโดยคำนึงถึงค่าใช้จ่ายในการเลี้ยงดูและการศึกษาของบุตรด้วย

(13) ทุกวันนี้โรคภัยจากการทำงานมีมากขึ้น เช่น ฝุ่นฝ้ายและสารพิษที่มีผลทำลายระบบหายใจ รวมทั้งการเสี่ยงอันตรายในการใช้เครื่องจักร เครื่องมือ โดยเฉพาะในโรงงานเล็กๆ มักจะเกิดปัญหาอันตรายบ่อยๆ หรือแม้แต่กิจการใหญ่ๆ ก็มีการระเบิดเกิดเพลิงไหม้ ทำให้คนงานเสียชีวิตเป็นจำนวนมาก ดังนั้น ควรมีการจัดตั้งสถาบันคุ้มครองสุขภาพ ความปลอดภัย และสิ่งแวดล้อม ในสถานประกอบการ โดยให้เป็นองค์กรอิสระที่ประกอบด้วย ฝ่ายราชการ ฝ่ายแรงงาน ฝ่ายนายจ้าง และผู้ทรงคุณวุฒิหรือผู้เชี่ยวชาญ เพื่อให้เกิดความยุติธรรมแก่ทุกฝ่าย

(14) กรณีแรงงานไทยที่ไปทำงานต่างประเทศ มักจะถูกหลอกลวง ถูกเก็บค่าหัวแพงเกินควร สร้างปัญหาและภาระให้แก่แรงงาน เรื่องนี้ควรจัดตั้งองค์กรอิสระที่มี ผู้กำกับนโยบายจากราชการ ผู้ส่งแรงงานออก ตัวแทนแรงงาน และผู้เชี่ยวชาญ โดยให้องค์กรนี้บริหารจัดการครบวงจรในการดูแลแรงงานที่ไปทำงานต่างประเทศ ในด้านอุปทาน ให้มีการฝึกอบรมฝีมือให้ตรงกับที่นายจ้างต่าง

ประเทศต้องการ และสามารถใช้จ่ายเงินกู้เป็นหลักทรัพย์ประกันเงินกู้เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในการเดินทาง โดยเงินกู้ได้จากธนาคารแรงงาน หรือถ้ายังไม่มีธนาคารแรงงานก็เป็นธนาคารที่ร่วมธุรกิจกับองค์กรอิสระแรงงานหรือบริษัทแรงงาน

ในด้านเกี่ยวกับอุปสงค์ บริษัทหรือองค์กรอิสระมีหน้าที่ศึกษาข้อมูล ติดต่อตลาดเชิงรุก ระหว่างบริษัทและผู้ต้องการแรงงานโดยตรง โดยไม่ต้องผ่านนายหน้าในต่างประเทศ การทำสัญญาเป็นการทำระหว่างบริษัทกับนายจ้างต่างประเทศ แต่บริษัทอาจจะตัดตอนหรือ sub-contract ให้กับบริษัทจัดงานเอกชน ในการจัดหาและฝึกอบรมตามโปรแกรมที่บริษัทกำหนด คิดค่าบริการตามอัตราที่บริษัทกำหนด

ด้านสวัสดิการ บริษัทจะเป็นผู้ดูแลสวัสดิการแรงงานในต่างประเทศให้ได้รับค่าจ้างตามสัญญา ช่วยแก้ปัญหา เจรจา เมื่อเกิดกรณีพิพาทกับนายจ้าง เป็นที่ปรึกษาและให้ความช่วยเหลือเมื่อคนงานประสบปัญหาใดๆในต่างประเทศ ไม่ว่าจะเป็นปัญหส่วนตัวหรือปัญหาเรื่องงาน บริษัทจะช่วยดูแลหรือรับผิดชอบโดยตรงร่วมกับนายจ้างในต่างประเทศในการโอนเงินกลับเพื่อชำระเงินกู้และส่งเงินให้ครอบครัว รวมทั้งบริษัทจะช่วยดูแลติดต่อระหว่างครอบครัวและคนงาน

ทุกวันนี้บริษัทจัดส่งคนงานไปต่างประเทศไม่เคยช่วยดูแลด้านสวัสดิการแรงงาน ด้านช่วยเหลือและแก้ไขปัญหา และด้านการติดต่อประสานงานระหว่างครอบครัวกับแรงงาน บริษัทจัดงานได้แต่ส่งคนงานโดยคิดค่าบริการแพงๆแล้วไม่มีบริการติดตามช่วยเหลือหลังจากนั้น

(15) เมื่อสิ้นสุดสัญญาจ้าง คนงานที่กลับจากต่างประเทศควรได้รับการบริการจัดงานบริการตรวจสุขภาพ เพื่อกลับสู่ตลาดแรงงานภายใน ถ้ามีการจัดตั้งบริษัทอิสระ บริษัทก็ควรทำหน้าที่นี้ด้วย

(16) กรณีแรงงานต่างด้าว ลูกจ้างแรงงานต่างด้าวควรได้รับสิทธิการคุ้มครองแรงงานตามมาตรฐานขององค์กรแรงงานระหว่างประเทศ และตามหลักสิทธิมนุษยชน

(17) ลูกจ้างต่างด้าวควรจะต้องได้รับการปฏิบัติอย่างเท่าเทียม ไม่แบ่งแยกแตกต่าง (discriminate) เรื่องเชื้อชาติและสัญชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งลูกจ้างต่างด้าวทำงานถูกกฎหมายควรที่จะได้รับการปฏิบัติอย่างเปิดเผยเหมือนลูกจ้างคนไทย

(18) หน่วยงานด้านบริการจัดงาน จะต้องมีการจัดการอย่างมีประสิทธิภาพ กว้างขวาง และเข้าถึงกลุ่มแรงงานต่างๆ โดยการกระจายความรับผิดชอบไปยังองค์กรท้องถิ่นและ/หรือ NGOs ภายใต้การสนับสนุนของรัฐ โดยองค์กรเหล่านี้สามารถประสานกับหน่วยงานกลางของรัฐ หน่วยประสานงานธุรกิจของนายจ้าง และเข้าถึงกำลังแรงงานในท้องถิ่นต่างๆ เพื่อให้เกิดภาวะ "คนชนงาน"

(job matching) โดยสะดวกและทั่วถึง ระบบนี้มีความจำเป็นมากเมื่อมีการประกันการว่างงาน เพราะผู้ที่รับผลประโยชน์จากการประกันจะต้องพร้อมที่จะทำงาน แต่การที่จะรู้ว่างานอยู่ตรงไหน คนไหนเหมาะกับอะไร การสร้างระบบ job matching จะต้องมีประสิทธิภาพ และถ้าจะให้ระบบนี้เข้มแข็งครอบคลุม จะจำกัดภาระหน้าที่ไว้เป็นหน้าที่ของกรมจัดหางานแต่เพียงฝ่ายเดียวไม่ได้ ในต่างประเทศ รัฐบาลมักจะมอบให้หน่วยงานพัฒนาเอกชนร่วมกับเทศบาลเป็นผู้รับผิดชอบและจัดการ โดยรัฐบาลสนับสนุนงบประมาณ (ดูรายละเอียดจาก วรวิทย์ และณภาพร, 2546:บทที่ 6 หัวข้อ 10)

3. สวัสดิการสำหรับผู้ประกอบอาชีพอิสระรายย่อย (ในเมือง)

พิจารณาจากปัญหาเชิงสวัสดิการตามหัวข้อ 4.5.3 การบรรเทาปัญหาความยากจนของคนกลุ่มนี้คือ

(1) ควรมีโครงการสวัสดิการสังคม การสงเคราะห์บุตร การคลอด การตาย การทุพพลภาพ อุบัติเหตุ และชราภาพ โครงการประกันสังคมอาจเป็นการจัดตามพระราชบัญญัติประกันสังคม หรือ จัดใหม่รวมกับบริษัทประกันชีวิตภายใต้กำกับของรัฐบาล ตามโครงการประกันภัยเอื้ออาทร แต่ขยายขอบเขตให้ครอบคลุมทั้ง 6 ด้าน ดังกล่าวแล้ว

(2) รัฐบาลจำเป็นต้องจัดหาทุนการศึกษาเพื่อบุตรหลานของคนยากจนกลุ่มนี้ด้วย เพราะตามสภาพความเป็นจริง มีเด็กจำนวนหนึ่งต้องออกมาทำงานช่วยเหลือครอบครัว เป็นเด็กขายหนังสือพิมพ์ ขายพวงมาลัย บางคนไปไกลถึงการขายยาบ้า และบางส่วนก็ต้องหยุดเรียนกลางคัน

(3) การจัดโครงการบ้านเอื้ออาทรที่รัฐบาล โดยการเคหะ สร้างบ้านให้คนจนผ่อนชำระหน่วยละ 400,000-600,000 บาทนั้น คนจนจำนวนหนึ่งไม่สามารถผ่อนได้ เพราะค่าผ่อนชำระต่อเดือน อาจต้องใช้เงินเกินกว่าเดือนละ 1,000 บาท แต่คนจนกลุ่มนี้บางคนจ่ายค่าเช่าบ้านเดือนละ 1,000 บาท ก็แทบจะไม่มีให้ เพราะฉะนั้นจึงควรมีโครงการบ้านเช่าซึ่งมีพื้นที่ประมาณหน่วยละ 10-15 ตารางเมตร ให้เช่าในราคาเดือนละ 500-1,000 บาท ก็จะทำให้พวกเขามีที่อยู่เป็นหลักแหล่ง มีบ้านเลขที่ที่แน่นอน สามารถมีทะเบียนบ้าน มีบัตรสุขภาพ และลูกๆสามารถเรียนหนังสือได้โดยสะดวก และที่สำคัญ พวกเขาจะได้เข้าถึงบริการสาธารณะต่างๆได้ดี

(4) ถ้ารัฐบาลเน้นการแก้ปัญหาคนจนและต้องการให้คนจนช่วยตัวเองด้วย การจัดหาและการจัดระเบียบ "ที่ทำกิน" ให้คนจนประเภทหาบเร่ แผงลอย คนเก็บขยะ เข้าถึงแหล่งที่ทำกิน จะช่วยได้มาก ทางภาครัฐควรควบคุม ดูแล จัดสรร พื้นที่ให้แก่คนทำกินรายย่อย ไม่ปล่อยให้มาเพี้ยคุมพื้นที่ ยึดพื้นที่ แล้วไปเรียกหัวคิวแพงจากคนจนหาเช้ากินค่ำ ดังที่เกิดขึ้นทั่วไปในทำเลที่หาบเร่ แผงลอยค้าขายได้คล่อง

(5) ในชุมชนแออัดในเมืองใหญ่ที่มีคนจนหนาแน่น จำเป็นต้องมีบริการสาธารณะประเภท ไฟฟ้า ประปา และการปรับปรุงสภาพแวดล้อมให้ดีขึ้น การกำจัดขยะ น้ำคร่ำ และสิ่งปฏิกูลต่างๆ เพื่อป้องกันโรค ป้องกันอาชญากรรม เป็นสิ่งที่รัฐ เทศบาล จะต้องแก้ไข โดยการร่วมมือกับชุมชน หน่วยงานกุศล และหน่วยงานพัฒนาของเอกชน

(6) กลุ่มคนเร่ร่อน ควรจะให้มีการขึ้นทะเบียน โดยสร้างสิ่งจูงใจว่า ผู้ขึ้นทะเบียนจะได้รับการช่วยเหลือด้านการรักษาพยาบาล ด้านการหางานให้ทำ ด้านการจัดหาแหล่งที่อยู่อาศัยให้ตาม ความเหมาะสมและตามสภาพของการทำมาหากินวันต่อวัน โครงการนี้จะบรรลุผลได้ขึ้นถ้าหน่วยงานของรัฐทำงานร่วมกับมูลนิธิการกุศลและองค์กรพัฒนาเอกชน

(7) กระบวนการยุติธรรม โดยสำนักงานตำรวจและกระทรวงยุติธรรม จะต้องควบคุมระบบ การเก็บส่วยจากผู้มีอาชีพสุจริต เช่น คนขับรถบรรทุก คนขับมอเตอร์ไซด์ และขับรถสองแถว อาชีพ พวกเขารอความช่วยเหลือจากประชาชน พวกเขาไม่ควรมียึดเงินที่ไม่จำเป็น

(8) สถานเลี้ยงเด็กอ่อนราคาถูก ภายใต้การสนับสนุนของรัฐ (กรมประชาสงเคราะห์) เป็น สิ่งจำเป็นสำหรับพ่อแม่ที่มีอาชีพอิสระเหล่านี้ เพราะส่วนใหญ่ต้องออกไปทำงานแต่เช้าและกลับค่ำ มีปัญหาการเลี้ยงดูบุตร ลูกๆ มักถูกทอดทิ้ง ขาดความอบอุ่น และเติบโตขึ้นมาลุ่มๆ ดอนๆ เป็น ทรัพยากรมนุษย์ที่ขาดคุณภาพ สถานเลี้ยงเด็กอ่อนจะช่วยบรรเทาปัญหานี้ได้

(9) นอกจากโครงการธนาคารประชาชน การแปลงสินทรัพย์ให้เป็นทุน ที่เชื้ออำนวยการให้คน กลุ่มนี้เข้าถึงแหล่งเงินทุนดอกเบี้ยต่ำแล้ว การบริการพัฒนาทักษะและอาชีพก็เป็นสิ่งจำเป็น การให้ ความรู้ด้านการจัดการต้นทุน ลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือน ปรับปรุงเทคนิคการผลิต ปรับปรุงคุณภาพ สินค้า ก็เป็นสิ่งจำเป็น

(10) ควรมีมูลนิธิหรือกองทุนเพื่อช่วยเหลือคนเหล่านี้ ในกรณีถูกคดีความหรือมีกรณีพิพาท กับฝ่ายอื่นๆ เช่น เจ้าหน้าที่รัฐ (กรณีจับกุมไล่ที่ จับกุมกรณีตั้งสิ่งกีดขวางทางจราจร) หรือกรณีทำ ผิดกฎหมาย (เช่น ครอบครองที่ดินเถื่อน ขับรถมอเตอร์ไซด์เถื่อน) หรืออื่นๆ แล้วต้องถูกคุมขังแทนค่า ปรับ ทำให้หมดโอกาสทำมาหากิน (วันต่อวัน) ทำให้ครอบครัวเดือดร้อน กรณีเหล่านี้ควรมีมูลนิธิ หรือกองทุนจัดหาทนายความไปช่วยแก้คดี เป็นการช่วยบรรเทาความเดือดร้อนอันเกิดจากกระบวนการ ยุติธรรม

(11) ในบังคลาเทศและอินเดีย กลุ่มคนผู้ประกอบอาชีพอิสระรายย่อยมีการรวมตัวกัน เป็นกลุ่มเป็นก้อน เป็นแบบอย่างที่น่าสนใจ เช่น กลุ่มศิวะ (SEWA = Self Employed Women's Association) ที่รวมตัวกัน เพื่อช่วยเหลือกันกรณีถูกตำรวจจับกุม คุมขัง และได้จัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์

ขึ้นมาเพื่อเป็นเงินทุนต่อสู้คดีความ แล้วก็พัฒนามาเป็นกลุ่มช่วยเหลือกันทางธุรกิจ ประเภทก่อสร้าง หาบเร่ แผงลอย มีสมาชิกประมาณ 150,000 คน (ดู ณรงค์, 2542: 45-46) นักณรงค์เรื่องสิทธิมนุษยชน มูลนิธิการกุศล NGOs หรือแม้แต่หน่วยงานของรัฐ ที่ต้องการให้คนจนพึ่งตนเองควรส่งเสริมให้เกิดองค์กรและเครือข่ายเช่นนี้ เพราะนอกจากจะเป็นองค์กรที่สามารถสร้างสวัสดิการเพื่อสมาชิกแล้ว ยังเป็นกลไกที่ช่วยลดช่องว่างความสัมพันธ์ไม่เสมอภาคในสังคมด้วย

4. สวัสดิการสำหรับผู้อยู่นอกกำลังแรงงาน

กลุ่มนอกกำลังแรงงานที่จำเป็นต้องได้รับสวัสดิการสังคมคือ กลุ่มเด็ก คนชรา และคนพิการ เพราะคนเหล่านี้เป็นกลุ่มคนที่ไม่สามารถประกอบอาชีพการงานได้เหมือนคนในกำลังแรงงาน ต้องอาศัยพึ่งพาผู้อื่น

ก. กลุ่มเด็กยากจน

(1) การจัดสวัสดิการให้แก่เด็กมีส่วนประกอบสำคัญ 2 ด้าน คือ ด้านสวัสดิการที่เป็นบริการสังคม คือด้านสิทธิ และอีกด้านคือ การสงเคราะห์

เด็กในที่นี้หมายถึง ผู้ที่มีอายุต่ำกว่า 18 ปีบริบูรณ์ และยังไม่สมรส

ในด้านการคุ้มครองเด็กและสิทธิเด็กนั้น ขณะนี้ได้มีพระราชบัญญัติคุ้มครองเด็ก พ.ศ.2546 ในหมวด 2 ว่าด้วยการปฏิบัติต่อเด็ก ซึ่งครอบคลุมถึงการคุ้มครองเด็กและสิทธิของเด็กที่ควรได้รับ ส่วนในหมวด 3 ว่าด้วยการสงเคราะห์เด็ก หมวด 4 ว่าด้วยการคุ้มครองสวัสดิภาพเด็ก หมวด 6 ว่าด้วยสถานรับเลี้ยงเด็ก และหมวด 7 ว่าด้วยกองทุนคุ้มครองเด็ก พระราชบัญญัตินี้ประกาศใช้เมื่อวันที่ 2 ตุลาคม 2546

ตามพระราชบัญญัตินี้ ก็นับได้ว่าได้มีมาตรการที่จะคุ้มครองและจัดสวัสดิการให้เด็ก ซึ่งหวังว่าถ้าได้มีการปฏิบัติตามกฎหมายนี้สวัสดิการของเด็กก็น่าจะดีขึ้น

(2) สวัสดิการสำหรับเด็กยากจน ที่จำเป็นมากขณะนี้คือ ทุนการศึกษา ซึ่งรัฐบาลต้องจัดหาให้เพียงพอ

(3) จัดตั้งกองทุนสร้างเด็กอัจฉริยะ ด้วยโครงการหนึ่งหมู่บ้านหนึ่งอัจฉริยะ โดยการให้ชุมชนช่วยกันสอดส่อง มองหา เด็กที่มีความรู้หรือทักษะด้านใดด้านหนึ่ง เป็นเลิศ จะเป็นทักษะตามยุคสมัย เช่น ดนตรี กีฬา การเรียน หรือทักษะท้องถิ่น เช่น การปลูกพืช การจับสัตว์ หรือการรู้จักหาประโยชน์จากธรรมชาติและอนุรักษ์ธรรมชาติ เด็กเหล่านี้ควรมีทุนให้เรียนฟรีจนจบมหาวิทยาลัย ขณะเรียนตั้งแต่ระดับประถม มัธยม มหาวิทยาลัย ก็ส่งเสริมให้ฝึกฝนความรู้และทักษะนั้นให้ก้าวหน้าขึ้นตามลำดับ ซึ่งในที่สุดพวกเขา/เธอก็จะกลายเป็นทุนมนุษย์ที่มีค่าของหมู่บ้าน ของชุมชน

และของประเทศชาติ มีความรู้และทักษะที่จะสร้างสรรค์สิ่งที่ถนัดชำนาญมาตั้งแต่วัยเยาว์ให้เป็นประโยชน์กับประเทศชาติและแข่งขันกับคนในสังคมอื่นๆได้

การสร้างกองทุนหนึ่งหมู่บ้านหนึ่งอัจฉริยะ ในระยะยาวจะทำให้สังคมไทยไม่ขาดแคลน "คนมีฝีมือ" ด้านต่างๆ ตัวอย่างรูปธรรม โครงการศิลปาชีพบางไทร สามารถสร้างคนชนบทให้มีฝีมือทางด้านศิลป และการสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์หัตถกรรมได้อย่างยอดเยี่ยม ดังนั้น ถ้าได้มีการบ่มเพาะกันมาตั้งแต่วัยเยาว์ก็จะได้อัจฉริยะด้านต่างๆที่มีฝีมือ ความคิด และการประดิษฐ์ ที่หลากหลายและมีคุณภาพ

โครงการนี้จะมีผลให้เด็กยากจนจำนวนหนึ่งมีโอกาสก้าวสู่ความเป็นผู้มีอัจฉริยะของสังคมได้ และในความเป็นจริง มีเด็กยากจนบางคนในหมู่บ้านในชุมชนมีศักยภาพที่จะพัฒนาไปสู่ความเป็นอัจฉริยะได้ ถ้าพวกเขามีโอกาส มีทุนสนับสนุน ให้พวกเขาได้ศึกษาความรู้พื้นฐานและได้มีโอกาสอบรมฝึกฝนอย่างเป็นระบบ

(4) การจัดหาอาชีพหรือการจัดหางานให้เด็กยากจนทำตามความเหมาะสมของวัยและเวลาที่ทำงานได้ และควรแก้ไขปรับปรุงกฎหมายแรงงาน เพื่อให้เด็กที่อายุต่ำกว่า 15 ปี ทำงานเพื่อเพิ่มรายได้ให้ตัวเองและครอบครัวได้บ้าง

(5) สำหรับเด็กที่อายุครบ 15 ปีบริบูรณ์ และจบการศึกษาชั้นมัธยม 3 แล้ว แต่ไม่สามารถศึกษาต่อได้ รัฐบาลควรจัดบริการฝึกอาชีพ ฝึกทักษะ ให้ฟรี โดยมีช่วงระยะเวลาฝึกฝนประมาณ 3-6 เดือน เพื่อให้เด็กสามารถที่จะหางานทำได้ง่ายขึ้น

(6) สถานสงเคราะห์เด็กทุกประเภทจะต้องปรับปรุงการบริหารงาน จากลักษณะควบคุมและจำกัด มาเป็นระบบส่งเสริมและพัฒนา โดยเน้นให้เด็กเติบโตเข้มแข็งพอที่จะดำรงชีพอย่างปกติสุขในสังคมได้ และสถานสงเคราะห์แต่ละแห่งควรให้ความสำคัญตามสภาพของเด็กแทนที่จะใช้มาตรการเดียวกันทั้งหมด

(7) เด็กต่างด้าวและเด็กจากครอบครัวชนกลุ่มน้อยควรได้รับการปฏิบัติเช่นเดียวกับเด็กไทย โดยไม่มีการแบ่งแยกแตกต่าง (discrimination)

(8) เร่งรัด จัดตั้ง หรือส่งเสริม ให้มีการจัดตั้งสถานเลี้ยงเด็กอ่อน ทั้งในเมืองและชนบท ให้พอเพียงกับความจำเป็นขณะนี้ ซึ่งพ่อแม่ยากจนทั้งหลายไม่มีเวลาพอที่จะดูแลเด็กอ่อนด้วยตัวเอง

ข. กลุ่มคนชรายากจน

คนชราที่อายุมากๆโดยทั่วไปก็มักจะช่วยเหลือตัวเองไม่ค่อยได้ ถ้าเป็นคนที่มีพละกำลังก็จะมีลูกหลานหรือจ้างคนมาดูแลได้ แต่ถ้าเป็นคนชราครอบครัวยากจนก็มักจะมีปัญหาทุกข์ยาก

มากขึ้นกว่าแต่ก่อน (วัยหนุ่มสาว) เพราะ ประการแรก ขาดแคลนรายได้ ขาดแคลนอาชีพ และ ประการที่สอง การที่สังคมเติบโตเป็นสังคมอุตสาหกรรม ลูกหลานมักจะแยกย้ายกันไปทำงานที่อื่น ทิ้งให้พ่อแม่แม่เฒ่าเผชิญชะตากรรมยามชรา

ในฐานะที่คนชราเคยเป็นกำลังผลิตของสังคมมาก่อน รัฐและสังคมควรเอื้ออาทรให้คนชรา มีสวัสดิภาพและสวัสดิการที่ดีขึ้น

ขณะนี้ได้มีการจัดร่างพระราชบัญญัติผู้สูงอายุ ผู้วิจัยเห็นว่า พ.ร.บ.นี้เมื่อประกาศใช้และนำไปปฏิบัติให้เป็นจริงก็คงจะช่วยให้สวัสดิภาพและสวัสดิการของผู้สูงอายุดีขึ้น กล่าวคือ

ในมาตรา 11 ผู้สูงอายุมีสิทธิได้รับการคุ้มครอง การส่งเสริม และการสนับสนุนต่างๆ ดังนี้

- การบริการทางการแพทย์และการสาธารณสุขที่จัดไว้ โดยให้ความสะดวกและรวดเร็วแก่ผู้สูงอายุเป็นกรณีพิเศษ

- การศึกษา การศาสนา และข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิต

- การประกอบอาชีพหรือฝึกอาชีพที่เหมาะสม

- การพัฒนาตนเองและการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคม การรวมกลุ่มในลักษณะเครือข่ายหรือชุมชน

- การอำนวยความสะดวกและความปลอดภัยโดยตรงแก่ผู้สูงอายุในอาคารสถานที่ ยานพาหนะ หรือการบริการสาธารณะอื่นๆ

- การช่วยเหลือด้านค่าโดยสารยานพาหนะตามความเหมาะสม

- การยกเว้นค่าเข้าชมสถานที่ของรัฐ

- การช่วยเหลือผู้สูงอายุซึ่งได้รับอันตรายจากการถูกทารุณกรรมหรือถูกแสวงหาประโยชน์ โดยมีขอบด้วยกฎหมายหรือกฎหมายที่เกี่ยวข้อง

- การให้คำแนะนำ ปรึกษา ดำเนินการอื่นที่เกี่ยวข้องในทางคดีหรือในทางแก้ไขปัญหาคriminal

- การจัดที่พักอาศัย อาหาร และเครื่องนุ่งห่ม ให้ตามความจำเป็นอย่างทั่วถึง

- การสงเคราะห์เบี้ยยังชีพตามความจำเป็นอย่างทั่วถึงและเป็นธรรม

- การสงเคราะห์ในการจัดการศพตามประเพณี

- การอื่นตามที่คณะกรรมการประกาศกำหนด

ในมาตรา 17 ก็มีมาตรการช่วยเหลือครอบครัวที่ต้องเลี้ยงดูผู้สูงอายุ กล่าวคือ

“ผู้อุปการะเลี้ยงดูบุพการี ซึ่งเป็นผู้สูงอายุที่มีรายได้ไม่เพียงพอแก่การยังชีพ ผู้นั้นมีสิทธิลดหย่อนภาษี ทั้งนี้ตามหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขที่กำหนดในประมวลรัษฎากร”

และเพื่อให้มาตรการสวัสดิการเป็นจริงตาม พ.ร.บ. นี้ ในมาตรา 13 ให้มีการจัดตั้งกองทุนเรียกว่า “กองทุนผู้สูงอายุ” เพื่อเป็นทุนใช้จ่ายเกี่ยวกับการคุ้มครอง การส่งเสริม และการสนับสนุนผู้สูงอายุ

ค. กลุ่มคนพิการ

แม้ว่าในสังคมไทยมีพระราชบัญญัติฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการ พ.ศ.2534 และในพระราชบัญญัตินี้กำหนดว่า คนพิการซึ่งได้จดทะเบียนแล้วมีสิทธิได้รับการสงเคราะห์ การพัฒนา และการฟื้นฟูสมรรถภาพ ดังนี้ (ดู กระทรวงพัฒนาสังคมฯ, 2546: 8)

- ด้านการแพทย์ การรักษาพยาบาล การฟื้นฟูทางการแพทย์ประเภทต่างๆ
- ด้านการศึกษาที่เหมาะสม
- ด้านอาชีพและการฝึกอาชีพ
- ด้านการมีส่วนร่วมในสังคม

และมีการจัดตั้งกองทุนฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการ

แต่ในความเป็นจริง สิ่งอำนวยความสะดวกพื้นฐานและบริการสังคมเพื่อคนพิการยังขาดแคลนมาก ผู้วิจัยจึงเห็นว่า

- จะต้องบังคับ กวดขัน ให้อาคารสาธารณะและอาคารที่บริการประชาชนทุกประเภท จะต้องมีลิฟต์และทางล้อเลื่อนสำหรับคนพิการ
- ถนนทุกสาย หรืออย่างน้อยถนนสายหลักทุกสาย จะต้องติดสัญญาณเสียง เพื่อส่งสัญญาณให้คนตาบอดรู้ว่าเมื่อไรจะข้ามถนนได้หรือข้ามไม่ได้
- จะต้องมีสถาบันการศึกษาเพื่อบริการคนพิการประเภทตาบอด หูหนวก อย่างเพียงพอ ซึ่งความจริงแล้วสิ่งเหล่านี้ก็มีระบุไว้แล้วใน พ.ร.บ.ที่เกี่ยวข้อง แต่จนถึงบัดนี้ก็ยังไม่ค่อยได้มีการปฏิบัติให้เป็นจริง
- สำหรับครอบครัวที่ต้องเลี้ยงดูคนพิการและมีรายได้ไม่พอเพียง ควรได้รับการลดหย่อนภาษี

- องค์การสาธารณะประโยชน์ที่ทำงานช่วยเหลือคนพิการควรได้รับการสนับสนุนด้านงบประมาณจากรัฐบาลบ้าง
- คนพิการจะต้องได้รับสิทธิและการปฏิบัติที่เท่าเทียมกับคนปกติทั่วไป (รายละเอียดอื่นดู ขัตติยา และจตุรงค์, 2546: บทที่ 6)

ง. สมณะและวัด

รัฐบาลควรส่งเสริมให้วัดเป็นสถาบันบริการสวัสดิการแก่ชุมชนด้านการศึกษา การปรับเปลี่ยนท่าทีต่อชีวิต เป็นที่ตั้งของศูนย์พัฒนาครอบครัวและชุมชน ดังนั้น รัฐบาลควรจัดสรรงบประมาณช่วยเหลือวัดให้มากขึ้น เพื่อให้วัดและสมณะสามารถปฏิบัติหน้าที่ด้านพัฒนาและด้าน สวัสดิการแก่ชุมชน

5. สวัสดิการสำหรับผู้ด้อยโอกาสและกลุ่มเสี่ยงที่ประสบปัญหาทางสังคม

กลุ่มนี้ประกอบด้วย กลุ่มชาติพันธุ์และคนพลัดถิ่น กลุ่มผู้ประสบปัญหาในกระบวนการยุติธรรม กลุ่มเสพยาเสพติด กลุ่มติดเชื่อและผู้ป่วยเอดส์ กลุ่มคนทำงานบริการทางเพศ และกลุ่มวณิกและขอทาน

ก. กลุ่มชาติพันธุ์และคนพลัดถิ่น

คนกลุ่มนี้ได้แก่ ชนกลุ่มน้อยในภาคเหนือและผู้อพยพ สิ่งเร่งด่วนที่คนกลุ่มนี้ต้องการคือการมีสิทธิ ได้แก่ สิทธิที่จะได้อยู่ในแผ่นดินไทย สิทธิที่จะได้มีสัญชาติไทย สิทธิที่จะประกอบอาชีพเช่นเดียวกับคนไทยทั่วไป สิทธิที่จะได้รับการคุ้มครองแรงงาน และสิทธิที่จะได้รับบริการสังคม ด้านการศึกษา สาธารณสุข และบริการสาธารณะอื่นๆ และกลุ่มคนที่ทางการไทยควรพิจารณาให้สิทธิมากที่สุดก็ได้แก่ กลุ่มชาติพันธุ์ที่เกิดและอาศัยอยู่ในประเทศไทยมานานแล้ว

ข. กลุ่มผู้ประสบปัญหาในกระบวนการยุติธรรม

สวัสดิการที่จำเป็นสำหรับคนกลุ่มนี้คือ

- การจัดการให้ห้องคุมขังไม่แออัด
- จะต้องดูแล สะอาดกัน โรคติดต่อในห้องคุมขังอย่างเข้มงวด เช่น การแยกผู้ป่วยออกจากผู้ต้องขังคนอื่น ๆ
- จัดตั้งกองทุนช่วยเหลือผู้ต้องขังยากจนที่ถูกลงโทษคุมขังแทนค่าปรับ เพื่อให้ผู้ต้องโทษ (ลหุโทษ) ยากจนสามารถนำไปจ่ายค่าปรับได้ หรือนำไปใช้ในคดีความได้
- จัดพื้นที่พิเศษให้แก่ผู้ต้องขังสตรีที่มีครรภ์หรือสตรีที่มีลูกต้องติดตามมาอยู่กับแม่ในห้องคุมขัง

- ในกรณีของสถานพินิจเด็กและเยาวชน ควรเปลี่ยนนโยบาย ทักษะ และท่าที ต่อเด็กและเยาวชนในสถานพินิจ จากจำกัดและควบคุม มาเป็นฟื้นฟู ส่งเสริม และพัฒนา เพื่อให้เด็กออกไปใช้ชีวิตภายนอกอย่างเต็มที่และมีความมั่นใจในการดำรงชีพ

- ฝึกอบรม พัฒนา ทักษะ และอาชีพ และที่สำคัญ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องคือ กระทรวงยุติธรรม กระทรวงแรงงาน และกระทรวงพัฒนาสังคมฯ จะต้องร่วมมือกันจัดหางานให้ผู้พ้นโทษ และต้องตามดูแลให้ผู้พ้นโทษสามารถดำรงชีพได้อย่างปกติ (รายละเอียดอื่นๆ ดู อภิปราย และ กิตติพัฒน์, 2546: บทที่ 6)

ค. กลุ่มสหประชาชาติ

สวัสดิการที่จำเป็นคือ

- จะต้องมีการจัดตั้งและขยายสถานบำบัดรักษา ฟื้นฟู ให้เพียงพอ
- เพิ่มผู้ปฏิบัติงานที่จะทำหน้าที่ป้องกัน รักษา บำบัด และพัฒนา
- ควรมีการประสานร่วมมือกันระหว่าง รัฐบาล ชุมชน และ NGOs ตัวอย่างในต่างประเทศ เช่น เยอรมนีและเนเธอร์แลนด์ ทั้งสามส่วนนี้ร่วมมือกันอย่างเข้มแข็งในการทำงานช่วยเหลือผู้ติดยา โดยเฉพาะผู้ติดยาที่เป็นคนยากจน อาสาสมัคร-ผู้เชี่ยวชาญที่เข้าร่วมโครงการส่วนมากจะเข้าร่วมทำงานในฐานะ NGOs โดยการสนับสนุนงบประมาณจากรัฐ ในสังคมไทย หน่วยงาน NGOs ที่ทำงานด้านนี้ที่เป็นองค์กร สมาคม มูลนิธิ และกลุ่ม ก็ถือว่าทำงานได้เข้มแข็ง วัตถุประสงค์ก็ทำงานได้ดีมาก

ง. กลุ่มติดเชื้อมะเร็งและผู้ป่วยเอดส์

สวัสดิการที่จำเป็นสำหรับคนกลุ่มนี้คือ

- สถานที่บำบัดรักษาที่เพียงพอ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “สถานปลายทาง” ที่จะเป็นที่ “ทอดร่าง” ในวาระสุดท้ายของผู้ป่วย
- การจัดให้คนกลุ่มนี้มีพื้นที่ในสังคม ในอันที่จะดำรงชีวิตอย่างปกติร่วมกับคนทั่วไป ในขณะที่อาการของโรคยังไม่เข้าขั้นรุนแรง
- ค่าดูแลสุขภาพ ค่ารักษาพยาบาล ค่ายา ราคาถูก เพราะคนกลุ่มนี้จำนวนมากเป็นคนจน ที่มีรายได้ไม่พอเพียงกับค่ายาและค่ารักษาพยาบาล
- การช่วยเหลือให้คนกลุ่มนี้มีกลุ่ม มีเครือข่าย เพื่อจะได้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่จะใช้ชีวิตให้ปกติที่สุดในสังคม หรืออย่างน้อยทำให้เกิดสังคมย่อยที่ช่วยเหลือเกื้อกูลกันเองได้ (รายละเอียดอื่นๆ ดู อภิปราย และ กิตติพัฒน์, 2546: บทที่ 6)

จ. กลุ่มคนทำงานบริการทางเพศ

จากการที่ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์พูดคุยกับคนทำงานบริการทางเพศ พบว่า สิ่งที่พวกเขาอยากให้เป็นและอยู่ในวิสัยที่ผู้เกี่ยวข้องน่าจะจัดการให้ได้คือ

- ให้อยากเลิกการเอาผิดและลงโทษผู้ค้าประเวณี โดยไม่ต้องมีการขึ้นทะเบียน หมายความว่ากฎหมายยกเลิกเอาผิดผู้ค้าประเวณี แต่ให้เอาผิดคนที่หลอกลวง กักขัง บังคับ ผู้ที่ให้ค้าประเวณี

- ในกรณีที่ผู้ขายบริการทำงานในสถานบริการที่ถูกกฎหมาย เช่น สถานอาบอบนวด บาร์ อโกเก้ ฯลฯ ก็ให้อยู่ภายใต้กฎหมายคุ้มครองแรงงาน กฎหมายประกันสังคม และกฎหมายแรงงานสัมพันธ์ (สามารถเจรจาเรียกร้องต่อรองกับนายจ้างได้)

- ผู้ขายบริการทางเพศต้องการผู้เข้าใจ ผู้ที่ร่วมมือช่วยเหลือ และพบว่า พวกเขาต้องการทำงานร่วมกับ NGOs ให้ช่วยเหลือ เป็นปากเป็นเสียงแทน เพราะพวกเขายังไม่กล้าหาญพอที่จะแสดงตัวต่อสาธารณะ

สามประการนี้คือ สิทธิและสวัสดิการที่ผู้ขายบริการทางเพศต้องการมากที่สุด ส่วนการแก้ไขและป้องกันเพื่อให้ลดจำนวนผู้ขายบริการทางเพศประเภทต่างๆ ให้อายและเสียใจจาก อภิปัญญา และกิตติพัฒน์, 2546: บทที่ 6)

ฉ. กลุ่มวณิพกและขอทาน

ถ้ารัฐไม่ต้องการให้มีขอทานก็ควรดำเนินงานเชิงสวัสดิการดังนี้

- ให้ขอทานขึ้นทะเบียน โดยมีแรงจูงใจว่า การขึ้นทะเบียนจะมีการจัดหางานให้ทำ มีการฝึกฝนอบรมด้านทักษะฝีมือ แต่ไม่ใช่ขึ้นทะเบียนแล้วกวาดต้อนไปเก็บไว้ในสถานสงเคราะห์

- ควรมีการจัดตั้งโรงทานเพื่อเป็นแหล่งรับบริจาคอาหาร เสื้อผ้า และแจกจ่ายอาหารและเสื้อผ้านั้นให้แก่ขอทาน

- ขอทานที่มีลักษณะเป็นวณิพก ซึ่งสามารถให้บางสิ่งบางอย่างเพื่อแลกเศษเงิน กรมประชาสัมพันธ์และมูลนิธิการกุศลควรพัฒนาทักษะให้พวกเขาได้ใช้ทักษะแลกเงิน เช่น การแสดง การเล่นดนตรี เป็นต้น

- กรณีของวณิพก ควรเปิดโอกาสให้พวกเขาได้ทำงานแลกเศษเงินในที่ๆเหมาะสม ต่อหน้าสาธารณชน

- กระทรวงพัฒนาสังคมฯ จะต้องแก้ไขกฎ ระเบียบต่างๆ เพื่อให้คนกลุ่มนี้เข้าถึงระบบสวัสดิการสังคมได้สะดวก โดยไม่ต้องอิงหลักฐานมาตรฐาน (เช่น ทะเบียนบ้าน บัตรประชาชน) แต่ใครก็ตามที่ต้องการรับสวัสดิการก็ต้องขึ้นทะเบียนไว้ แล้วใช้เป็นหลักฐานในการรับสวัสดิการได้เลย

เพราะยามเจ็บไข้ได้ป่วย พวกเขา ก็ต้องการหมอ พยาบาล เหมือนคนทั่วไป

5.3 นโยบายสังคมกับการแก้ปัญหาความยากจนและการพัฒนาระบบสวัสดิการ

ในทัศนะของผู้วิจัย จากงานวิจัยทั้งหมดและจากการได้ศึกษานโยบายสังคมของประเทศที่ได้วางระบบสวัสดิการสังคมไว้อย่างรอบด้าน (เช่น เยอรมนี และเนเธอร์แลนด์) สามารถสรุปสังเคราะห์ได้ดังนี้

1. ก่อนที่จะกำหนดนโยบายสังคม จำเป็นต้องทำความเข้าใจกับขอบเขตและปริมาณของปัญหาสังคมที่จะต้องแก้ไข พัฒนา เป็นการวางพื้นฐานความคิด (platform) เกี่ยวกับปัญหาสังคมต่างๆ

2. หยิบยกเอาประเด็นทางสังคมในปริมาณที่นั้นมากำหนดเป็นนโยบายหรือแนวทางในการแก้ปัญหา (policy)

3. เพื่อให้ให้นโยบายนั้นเป็นจริง จึงต้องกำหนดแผนงานต่างๆภายใต้้นโยบายนั้น (planning)

4. ภายใต้แผนงานหนึ่งๆ เมื่อนำไปปฏิบัติก็จะมีกำหนดเป็นโครงการต่างๆ เช่น แผนงานเรื่องสวัสดิการเด็กยากจน อาจจะมีโครงการสถานรับเลี้ยงเด็กอ่อน โครงการอาหารกลางวันเด็กในโรงเรียน เป็นต้น (project)

5. ภายใต้โครงการต่างๆจะต้องมี "รายการ" ที่กำหนดได้ว่า จะทำอะไร อย่างไร เมื่อไร ให้ใครทำ ที่ไหน ใช้งบประมาณเท่าไร เป็นต้น (program)

สรุปแล้ว จากความคิดสู่การปฏิบัติที่เป็นรูปธรรมปลีกย่อย จำเป็นต้องมี 5 ขั้นตอน คือ (5P) platform policy planning project และ program

ในข้อเสนอดังต่อไปนี้ ผู้วิจัยจะเสนอระดับ platform และ project หรือขอบเขตและปริมาณของปัญหาสังคมและนโยบายที่จะแก้ไขพัฒนาประเด็นเหล่านี้

5.3.1 ขอบเขตและปริมาณของปัญหาสังคม (platform)

ปัญหาของสังคมที่เกิดขึ้นในทุกสังคม ไม่ว่าจะเป็นสังคมยากดมีจนทั่วโลก ก็มีประเด็นปัญหาซ้ำซ้อนกัน ต่างกันแต่ระดับความรุนแรงและที่มาของสาเหตุ กล่าวคือ

1. ปัญหาด้านความยุติธรรมในสังคม (social justice) ซึ่งกินขอบเขตทั้งด้านความยุติธรรมทางเศรษฐกิจ ความยุติธรรมด้านการเมือง (มีสิทธิ ไม่มีสิทธิ) ความยุติธรรมในกระบวนการยุติธรรม

ความยุติธรรมทางการเมือง (มีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม) ความสัมพันธ์ไม่เสมอภาคของกลุ่มคนต่างๆในสังคม

2. ปัญหาของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ในสังคม (social dignity) เช่น การแบ่งแยกแตกต่าง (discrimination) ระหว่างเพศ ระหว่างเชื้อชาติ ระหว่างศาสนา ระหว่างอาชีพ ระหว่างชนชั้น ทำให้คนบางกลุ่มถูกเบียดขับจากสังคม (social exclusion) ถูกรังเกียจเหยียดหยาม ถูกกดขี่ข่มเหง ได้รับการปฏิบัติที่ไม่เท่าเทียม

3. ปัญหาด้านความมั่นคงทางสังคม หรือปัญหาความมั่นคงในชีวิต ในการดำรงชีพ (social security) ซึ่งเรื่องนี้กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือเรื่องเกี่ยวกับ สวัสดิการสังคม (social welfare) โดยตรง เพราะสวัสดิการสังคมเป็นหลักประกันที่สำคัญยิ่งของความมั่นคงในชีวิต

4. ปัญหาด้านสิทธิพื้นฐานทางสังคม (social basic right) ในประเทศที่ระบบเศรษฐกิจและการเมืองก้าวหน้ามั่นคง สิทธิเสรีภาพและระบบประชาธิปไตยเข้มแข็ง เขาถือว่า สิทธิพื้นฐานทางสังคมเป็นสิ่งที่ประชาชนทุกคนจะต้องมี ไม่จำแนกกลุ่มคนและชนชั้น และสิทธิพื้นฐานนี้จะเป็นปัจจัยสำคัญที่สุดที่จะทำให้ทุกคนบรรลุความยุติธรรมในสังคม บรรลุความมีศักดิ์ศรีของมนุษย์ และบรรลุถึงสวัสดิการที่ต้องการ ได้

สิทธิพื้นฐานทางสังคมในประเทศเหล่านี้มีปริมาณกว้างไกล ครอบคลุมวิถีชีวิต ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง และในแต่ละด้านก็มีขอบเขตกว้างขวาง เช่น สิทธิในการได้รับการประกันสังคม ก็มีขอบเขตถึง 7-8 ประการ เป็นต้น (ดูหัวข้อ 5.2.3 (1) ประกอบด้วย)

5. ปัญหาด้านการสร้างสรวงศ์ทุนทางสังคม (social capital building) ทุนทางสังคมคือ สิ่งร้อยรัดสังคมให้ยึดโยงและมีพลังในตัวเอง ซึ่งประกอบด้วย ประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ เครือข่ายและความไว้วางใจต่อกัน ถ้าสังคมหรือชุมชนมีสิ่งเหล่านี้ก็จะมีพลังและความเข้มแข็งที่จะนำไปใช้แก้ปัญหาตามข้อ 1-4 ได้ดีขึ้น

ทุนทางสังคมจะเข้มแข็งก็ต่อเมื่อทุนมนุษย์มีความเข้มแข็งด้วย ทุนมนุษย์ (human capital) หมายถึง ความรู้ ภูมิปัญญา และทักษะ ของแต่ละคน ที่สามารถนำมาแก้ปัญหาและพัฒนาสังคมและชุมชน

6. ปัญหาของการมีส่วนร่วมจากคนในสังคม หรือการเป็นหุ้นส่วนทางสังคม (social partners) การทำให้ทุกคนเป็นหุ้นส่วนทางสังคมก็เพื่อทำให้ทุกคนรับผิดชอบร่วมกัน มองเห็นส่วนได้ส่วนเสียที่เกิดขึ้นในชุมชนและสังคม จะได้มีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาให้ดีขึ้น ในประเทศเยอรมนี เนเธอร์แลนด์ และฝรั่งเศส โครงการบูรณาการต่างๆเพื่อแก้ปัญหาสังคมนั้นจะเป็น

การร่วมมือร่วมใจกันระหว่างรัฐบาล ชุมชน หน่วยงานพัฒนาเอกชน (NGOs) หรือมูลนิธิการกุศลต่างๆ ผู้ปฏิบัติงานจะเป็นคนในชุมชนและ NGOs สวามนียบประมาณสนับสนุนโดยรัฐและการบริจาคจากชุมชนและธุรกิจ

5.3.2 การกำหนดนโยบายสังคมเพื่อแก้ปัญหาความยากจนให้เข้าถึงกลุ่มเป้าหมาย

บททดลองเสนอนี้จะกำหนดกลุ่มเป้าหมายตามกลุ่มที่โครงการวิจัยนี้จำแนก คือ กลุ่มคนยากจนในภาคอุตสาหกรรม กลุ่มคนยากจนที่เป็นเกษตรกร กลุ่มคนยากจนที่ประกอบอาชีพอิสระรายย่อย กลุ่มคนยากจนที่อยู่นอกกำลังแรงงาน และกลุ่มคนยากจนที่เป็นผู้ด้อยโอกาสและกลุ่มเสี่ยงทางสังคม

ในการกำหนดนโยบายก็ต้องพิจารณาว่า ในแต่ละกลุ่มนี้มีปัญหา 6 ด้าน อย่างไรบ้าง กลุ่มใดมีปัญหาใดหนัก ปัญหาใดเบา เพื่อจะได้นำมาจัดลำดับความสำคัญของปัญหาและนำไปสู่การกำหนดนโยบายเพื่อแก้ไขปัญหา เช่น กลุ่มเกษตรกรยากจน มีปัญหาด้านสิทธิพื้นฐานทางสังคม ความยุติธรรมในสังคมเกี่ยวเนื่องกับเรื่องสิทธิทำกิน เรื่องรายได้ เรื่องราคา และมีปัญหาด้านความมั่นคงทางสังคม เพราะไม่ค่อยมีระบบสวัสดิการรองรับ เป็นต้น

กลุ่มชาติพันธุ์และคนพลัดถิ่นมีปัญหาเรื่องความยุติธรรมในสังคมและสิทธิพื้นฐานทางสังคม เพราะเป็นกลุ่มคนด้อยสิทธิและมีปัญหาด้านศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ เพราะมีการแบ่งแยกแตกต่าง มีปัญหาด้านหุ้นส่วนทางสังคม เพราะไม่ค่อยมีโอกาสที่จะมีส่วนร่วมทั้งสังคมโดยรวม เป็นต้น

กลุ่มคนยากจนที่ประกอบอาชีพอิสระรายย่อย มีปัญหาด้านเรื่องความมั่นคงในการดำรงชีพและสิทธิพื้นฐานทางสังคม

กลุ่มคนนอกกำลังแรงงาน เป็นกลุ่มคนที่ขาดความมั่นคงทางสังคม คนพิการขาดทั้งความมั่นคงทางสังคมและศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ และขาดสิทธิพื้นฐานทางสังคมเป็นอย่างยิ่ง

กลุ่มผู้ด้อยโอกาสและประสบภาวะเสี่ยงทางสังคม ขาดความมั่นคงทางสังคม สิทธิพื้นฐานทางสังคม และขาดความมีศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ เช่น คนขายบริการทางเพศ คนติดยา และคนเป็นเอดส์ เป็นต้น

ถ้าจะสรุปขอยอดจากงานวิจัย สิ่งที่ถูกกลุ่มขาดแคลนและต้องการแก้ไขพัฒนา คือ ด้านสิทธิพื้นฐานทางสังคม ซึ่งสิทธิทางสังคมหลายประการนั้น คนส่วนใหญ่ไม่ได้รับ เช่น สิทธิในการประกันสังคม สิทธิที่จะได้รับการคุ้มครองในการทำงาน สิทธิที่จะมีที่อยู่อาศัยอย่างพอเพียง สิทธิ

ของเด็กและเยาวชนที่จะได้รับการช่วยเหลือในการดำรงชีวิต ฯลฯ

ลำดับต่อมาคือ ความมั่นคงทางสังคม หรือระบบสวัสดิการต่างๆที่พึงมี เช่น สวัสดิการแรงงาน สวัสดิการคนชรา สวัสดิการสำหรับเด็กและเยาวชน สวัสดิการคนพิการ และระบบสวัสดิการต่างๆของชุมชนเกษตร (จะโดยรัฐหรือโดยชุมชน ก็ยังขาดแคลน ไม่ทั่วถึง)

ถัดมาคือเรื่อง ความยุติธรรมในสังคมด้านต่างๆ กล่าวเฉพาะเจาะจงก็คือ ความยุติธรรมในกระบวนการเพื่อความยุติธรรมโดยตรง ซึ่งในกระบวนการก็มักจะเกิดปัญหา ทำให้คนจนไม่ได้รับความยุติธรรม

ลำดับสุดท้าย น่าจะเป็นเรื่องศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ เพราะจากการศึกษาและสังเกตการณ์ของงานวิจัยนี้ พบว่า คนหลายกลุ่มถูกแบ่งแยกแตกต่าง ถูกกีดกัน ถูกดูถูกเหยียดหยาม เช่น คนขายบริการทางเพศ กลุ่มชาติพันธุ์ คนอพยพ คนเร่ร่อน ขอทาน คนเก็บขยะ คนเป็นเอดส์ คนติดยา คนเหล่านี้นี้ตกอยู่ในภาวะถูกสังคมเบียดขับ

เพราะฉะนั้นนโยบายสังคมเพื่อแก้ปัญหาความยากจนของรัฐจึงควรมีกรอบนโยบายดังนี้

1. ควรเน้นให้ทุกคนมีสิทธิพื้นฐานทางสังคม (ให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้)
2. เน้นการพัฒนาสร้างสรรความมั่นคงทางสังคม อันได้แก่ การสร้างสวัสดิการสังคมทั้งสามด้าน (บริการสังคม ประกันสังคม และการสงเคราะห์สังคม)
3. ปรับรื้อกระบวนการยุติธรรมและกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับความยุติธรรมเพื่อคนจน
4. เน้นการขับเคลื่อนสังคมให้ลดการแบ่งแยกแตกต่าง ให้คำนึงถึงศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ของทุกคนที่อยู่ร่วมสังคมนี้
5. พัฒนาทุนทางสังคมให้เข้มแข็ง เพื่อให้สังคมและชุมชนร่วมกันแก้ปัญหาและพัฒนาสังคมด้วยระบบเกื้อกูลกัน
6. ทำให้ทุกคนเป็นหุ้นส่วนทางสังคม โดยการเปิดโอกาสให้ทุกคนมีส่วนร่วม มีส่วนได้ส่วนเสีย และร่วมกันรับผิดชอบ ซึ่งการกระตุ้นให้เกิดกระบวนการนี้จำเป็นต้องใช้นักปฏิบัติการทางสังคมจำนวนมากเข้าร่วมทำงาน

การสร้างนักปฏิบัติการทางสังคมหรืออาสาสมัครเพื่อสังคมอาจทำได้โดยการสนับสนุนจากรัฐบาล เช่น ตัวอย่างจากฝรั่งเศส ชายหนุ่มที่จะรับใช้ชาติมีสองทางเลือก ถ้าไม่อยากเป็นทหารก็เป็นอาสาสมัครเพื่อสังคม ทำงานบริการสังคมด้านต่างๆโดยมีเงินช่วยเหลือจากรัฐ ในสังคมไทยอาจมีสามทางเลือก คือ เป็นทหาร หรือเลือกทำงานเป็นอาสาสมัครเพื่อสังคม หรือเลือกที่จะจ่ายเงินเข้ากองทุนอาสาสมัครเพื่อสังคม อย่างนี้เป็นต้น

5.3.3 ปัจฉิมบท

ที่กล่าวมาทั้งหมดทำให้ดูเหมือนว่า การจัดสวัสดิการต่างๆเป็นภาระของรัฐบาลทั้งหมด ต้องใช้งบประมาณจำนวนมาก บางคนคงจะตั้งคำถามอยู่ในใจว่า แล้วจะเอางบประมาณมาจากไหน และถ้าศึกษาบทเรียนจากประเทศที่มีลักษณะเป็น รัฐสวัสดิการ (Welfare States) ก็พบว่า ส่วนใหญ่งบประมาณเพื่อสวัสดิการก็ได้มาจากการเก็บภาษีนี้ โดยเฉพาะอัตราภาษีก้าวหน้า ที่เก็บจากบุคคลธรรมดาและนิติบุคคล รวมไปถึงภาษีมรดกและภาษีที่ดินอัตราก้าวหน้า ในบริบทดังกล่าว คนร่ำรวยและนักธุรกิจก็มีแนวโน้มที่จะคัดค้าน ซึ่งการคัดค้านก็มีเหตุผลจากความเชื่อ “ในระบบทุนนิยมเสรี” ว่า การทำเช่นนั้นไปขัดขวางแรงจูงใจในการประกอบการ บั่นทอนแรงจูงใจในการสะสมทุน บิดเบือนกลไกตลาดเสรี รัฐไม่ควรแทรกแซงกลไกตลาด เป็นต้น

แต่แท้จริงแล้ว การสร้างสวัสดิการมิได้หมายความว่า จะต้องพึ่งงบประมาณจากรัฐแต่เพียงด้านเดียวเท่านั้น การจัดสวัสดิการโดยชุมชน โดยครอบครัว โดยภาคเอกชน ก็มีอยู่ทั่วไป และมีความเป็นไปได้ที่จะพัฒนาให้เข้มแข็งขึ้น แม้ในรัฐสวัสดิการในยุโรปก็พบว่า นโยบายประกันสังคมที่สร้างระบบความมั่นคงในชีวิตให้แก่ผู้ยังชีพด้วย “ค่าจ้าง เงินเดือน” ก็ปรากฏว่า “รัฐมิได้จ่ายเงินสมทบแต่อย่างใด” แต่เป็นว่า ระบบนี้ถูกสร้างขึ้นมาจาก “อำนาจรัฐ” ที่เกิดจากตัวแทนคนชั้นล่างและคนชั้นกลาง เป็นอำนาจรัฐที่มาจากพรรคแรงงาน (Labour Party) พรรคสังคมนิยมประชาธิปไตย (Social Democrats Party) และพรรคสังคมนิยม อำนาจรัฐจากพรรคเหล่านี้ ได้สร้างพันธะสังคมหรือสัญญาประชาคม ที่ทำให้ “ทุน” และ “แรงงาน” จะต้องร่วมกันรับผิดชอบ ในการสร้างสวัสดิการหรือระบบความมั่นคงทางสังคม (social security) เหตุผลก็คือ ในระบบทุนนิยม “ทุน” ต้องอาศัย “แรงงาน” และ “แรงงาน” ก็ต้องอาศัย “ทุน” การสะสมทุน (capital accumulation) ต้องอาศัยผลิตภาพแรงงาน (labour productivity) หรือในภาษามาร์กซิสต์เรียกว่าต้องอาศัย มูลค่าส่วนเกินของแรงงาน (labour surplus)

ในสังคมอุตสาหกรรม รายได้ของแรงงานหรือรายได้ของผู้มีค่าจ้างเงินเดือนคือกำลังซื้อหลักของสังคม ดังนั้นจึงต้องทำให้ “อำนาจซื้อ” เติบโต เข้มแข็ง อยู่ตลอดเวลา สังคมทุนนิยมจึงจะพัฒนาต่อไปได้ การรักษอำนาจซื้อของระบบเศรษฐกิจโดยผ่านโครงการประกันสังคมและระบบสวัสดิการต่างๆจึงเป็นสิ่งจำเป็น ระดับการสะสมทุนและระดับอำนาจซื้อจึงต้องมีดุลยภาพ จะคิดแต่ด้านเร่งรัดสะสมทุนโดยไม่คิดถึงการรักษาระดับอำนาจซื้อไม่ได้ ขณะเดียวกัน จะคิดแต่ยกระดับค่าจ้างและสวัสดิการเพื่อยกระดับอำนาจซื้อโดยไม่คำนึงถึงระดับการสะสมทุนก็ไม่ได้เช่นเดียวกัน

ดังนั้นจึงพบว่า แม้ในสหรัฐอเมริกา ที่ซึ่ง “ลัทธิทุนนิยมเสรี” อย่างเต็มที่ ก็ยังต้องมีระบบความมั่นคงทางสังคมที่เข้มแข็ง แม้จะพยายามลดระดับลงมา ตามนโยบายของพวกรีพับลิกัน (Republican) แต่สังคมอเมริกันก็ยังคงมีระบบ social safety net ที่เข้มแข็ง โดยมีทั้งระบบที่จัดโดยรัฐและโดยภาคเอกชนและชุมชน โดยเฉพาะโครงการประกันสังคมในสหรัฐอเมริกาก็ยังคงเข้มแข็ง เพราะนี่คือความจำเป็นของระบบทุนนิยม การรักษาระดับอำนาจซื้อในสังคมมิให้ตกต่ำเกินไปเป็นการสร้าง safety net ให้แก่ระบบเศรษฐกิจตลาด

จากการศึกษาของโครงการวิจัยนี้ พบว่า การที่จะพัฒนาระบบสวัสดิการโดยภาคชุมชนนั้นมีความเป็นไปได้ เพราะระบบสวัสดิการโดยชุมชนเกิดขึ้นบนรากฐานของความเชื่ออาทรและความร่วมมือในชุมชน ที่เกิดขึ้นมาตั้งแต่อดีต และยังคงอยู่ถึงปัจจุบัน แม้ว่าระบบทุนนิยมจะแผ่ขยายเข้าสู่ชุมชน ก่อให้เกิดวิถีบริโภคนิยม และการแยกตัวของคนในชุมชนเข้าสู่สังคมโรงงาน ทำให้ความเป็นชุมชน “หลุดหลวม” และอ่อนแอกว่าเดิม แต่การฟื้นฟูและพัฒนาด้วยภูมิปัญญาและความคิดใหม่ ๆ ก็ทำให้ “ความเป็นชุมชน” กลับคืนมาได้ แม้จะไม่เท่าในอดีต แต่ก็พอที่จะทำให้เกิดเงื่อนไขในการแสวงหาความร่วมมือร่วมใจสร้างสรรค์ “วิถีการดำรงชีพ” ในรูปแบบต่างๆ ภายใต้ระบบทุนนิยมทั้งในด้านที่จะเอาประโยชน์จากระบบ และด้านที่จะหลีกเลี่ยงระบบไม่ให้กดดันและถูกดึงไปสู่ความเป็นทาสของระบบมากเกินไป ธรรมชาติของสวัสดิการโดยชุมชน ในรูปแบบของกลุ่มออมทรัพย์และกลุ่มผลิตภัณฑ์ ที่งานวิจัยนี้ได้ศึกษาและเผยแพร่ไปแล้ว คือตัวอย่างที่สะท้อนให้เห็นถึงความเป็นไปได้ที่ควรพัฒนาเคียงคู่กันไปกับระบบสวัสดิการที่จัดโดยรัฐ (ดู ณรงค์ บก., 2544: กลุ่มออมทรัพย์, กลุ่มผลิตภัณฑ์)

ความรับผิดชอบร่วมกันระหว่าง “ทุน” และ “แรงงาน” โดยมีรัฐเป็นผู้กำหนดนโยบายให้เกิดขึ้นนั้น จะเกิดขึ้นได้หรือไม่ในสังคมไทย? ถ้าดูจากปัจจุบันก็ต้องยอมรับว่า เป็นจริงแล้ว เพราะระบบประกันสังคมที่มีอยู่ในปัจจุบัน ก็เป็นระบบที่ต้องอาศัยความร่วมมือจาก “ทุน” และ “แรงงาน” แต่มีรัฐบาลเข้าร่วมเป็นภาคีที่สาม การจะทำให้ สองภาคี คือ ทุนและแรงงาน รับผิดชอบทั้งหมดจะเป็นไปได้หรือไม่ ต้องพิจารณากันต่อไป เพราะตัวอย่างจากยุโรป ถ้ามีเพียงสองภาคี ฝ่ายทุนจะต้องรับผิดชอบมากกว่า (กรณีเนเธอร์แลนด์และฝรั่งเศส) หรือเท่าๆกัน (กรณีเยอรมัน) แน่นอนว่า ในทัศนะของฝ่ายแรงงานก็คงหวังให้ “ฝ่ายทุน” รับผิดชอบมากกว่า ส่วนฝ่ายทุนก็คงต้องการให้รับผิดชอบเท่าๆกัน แต่ในกรณีนี้ การที่ฝ่ายแรงงานมีรายได้ต่ำเกินไป จะรับผิดชอบไม่ได้ ดังนั้น ในประเทศที่อำนาจรัฐมาจากพรรคแรงงานและพรรคสังคมประชาธิปไตย รัฐจึงมีนโยบายให้ “ผู้มีกำลังมากกว่า” รับผิดชอบมากกว่า หรือถ้ารับผิดชอบเท่าๆกัน ก็มีนโยบายยกระดับรายได้ของลูกจ้าง

อย่างไรก็ตาม การที่จะตกลงสร้างสรรค์ระบบความมั่นคงทางสังคม ภายใต้ความร่วมมือของ ทุนและแรงงาน จะสำเร็จมากน้อยเพียงไร ด้านหลักคือ การทำความเข้าใจระหว่าง ทุนและแรงงาน นั้นหมายความว่า ทั้งทุนและแรงงาน มีสถาบัน ขบวนการ และตัวแทน ของแต่ละฝ่ายเข้มแข็งพอที่จะเจรจาต่อรอง ทำความตกลงร่วมกันได้อย่างเสมอภาค ในบริบทเช่นนี้ ในสังคมไทยยังไปไม่ถึง เพราะสถาบัน ขบวนการ และตัวแทนฝ่ายแรงงาน ยังอ่อนแอ ซึ่งมักจะหวังพึ่งนโยบายของรัฐเป็นสำคัญ ปัญหาว่า “รัฐไทยยุคนี้” จะก้าวไปในทิศทางที่จะกำหนดให้ฝ่ายทุนรับผิดชอบมากกว่า หรือ รับผิดชอบต่อเท่ากันแต่มีนโยบายเพิ่มค่าจ้าง ได้หรือไม่? เป็นเรื่องที่ไม่ใครบอกได้ แต่ถ้าเป็นไปได้ก็ต้องถือว่า เป็นการพลิกประวัติศาสตร์ “ที่รัฐบาลจากกลุ่มทุนไทย” สามารถทำให้ กลุ่มทุนไทยรับผิดชอบต่อระบบความมั่นคงทางสังคมมากกว่ารัฐและมากกว่าแรงงาน

โครงการสวัสดิการโดยรัฐ รัฐบาลนี้ก็ได้อุบายจัดทำหลายโครงการ ทั้งการศึกษาฟรี โครงการ 30 บาทรักษาทุกโรค โครงการกองทุนหมู่บ้าน และโครงการธนาคารประชาชน ทั้งนี้ก็เพื่อต้องการลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ ให้ประชาชน และให้คนจนมีโอกาสทางรายได้มากขึ้น

ความพยายามที่จะเข้าถึงปัญหาของคนจน โดยการประกาศให้คนจนมาขึ้นทะเบียน แจ้งข้อมูลปัญหาและสภาพยังชีพ นับว่าเป็นก้าวอย่างที่ถูกทาง อย่างไรก็ตาม ในทัศนะส่วนตัวของผู้วิจัย เห็นว่า การกำหนดให้คน 7 ประเภท คือ เกษตรกรไร้ที่ทำกิน คนเร่ร่อน ผู้ละเมิดสิทธิทางปัญญา แรงงานเถื่อน ผู้ค้าสินค้าหนีภาษี ผู้ขายหวยใต้ดิน และนักเรียนนักศึกษาที่มีรายได้จากอาชีพที่ไม่เหมาะสม คงจะไม่เพียงพอและไม่ครอบคลุม เพราะจากงานวิจัยนี้พบว่า ยังมีคนจนกลุ่มต่างๆที่กำลังอยู่ในภาวะวิกฤติ เช่น คนชราที่ถูกทอดทิ้ง หญิงหม้ายที่ต้องเลี้ยงดูบุตรหลายคน เด็กๆชนบทที่ขาดผู้อุปการะ คนลงแรงวันต่อวันที่ไม่มีหลักประกันในชีวิต (เช่น คนถีบสามล้อ) คนติดเชื้อเอดส์ และคนตกงาน ฯลฯ เหล่านี้เป็นต้น ผู้วิจัยจึงเห็นว่า การจดทะเบียนคนจนเพื่อเข้าถึงข้อมูล ควรจดทะเบียนทุกประเภท แล้วค่อยจำแนกหมวดหมู่ แล้วค่อยศึกษาดูความเป็นจริง และจากงานวิจัยนี้พบว่า แท้จริงแล้ว คนจนนั้นมีได้นั่ง งอมืองอเท้า หวังจะได้รับความช่วยเหลือจากรัฐ แต่ส่วนใหญ่พวกเขาต้องการมีอาชีพ มีรายได้ เลี้ยงตนเอง และต้องการให้บุตรหลานมีโอกาสศึกษาเล่าเรียน

จากการที่ทีมงานวิจัยได้ไปสัมผัสกับวิถีชีวิตคนจนหลากหลายรูปแบบ ทำให้เชื่อว่า ถ้ารัฐบาลเปิดโอกาสให้คนจนทุกประเภทมาจดทะเบียน แจ้งอาการความจนของตนเอง จะทำให้รัฐบาลเข้าใจความยากจนในมิติทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม ที่ก่อให้เกิดคนจนหลากหลายประเภท และจะได้ข้อมูลมาวิเคราะห์เพื่อกำหนดนโยบายเชิงบูรณาการในการแก้ปัญหาความยากจน เพราะการบูรณาการจะต้องจัดการพร้อมๆกันในหลายมิติ ด้วยมาตรการหลายมาตรการ ตามความเหมาะสม

และไม่ต้องกลัวว่า จะมีคนจน จะมาอ้างความยากจนจนเกินเหตุ เพราะจากงานวิจัยนี้ก็พบว่า กลุ่มคนที่นักวิจัยเห็นว่ายากจน (ตามเกณฑ์ชี้วัด) ส่วนใหญ่กลับมองว่า ตัวเขาไม่จน พอจะมีกินมีใช้ ดังนั้น ทักษะที่ว่า คนจนชอบอ้างความยากจนของตัวเองเพื่อขอความช่วยเหลือ จึงเป็นทักษะที่ไม่น่าจะถูกต้อง เป็นทักษะที่ดูถูก "ศักดิ์ศรี" คนจนเกินไป

ที่กล่าวว่า ต้องจัดการพร้อมๆ กันในหลายมิติ ด้วยมาตรการหลายมาตรการ ก็ด้วยเห็นว่า โดยทั่วไปแนวทางแก้ปัญหาตามความเชื่อของพวก "ทุนนิยมเสรี" นั้น จะเน้นไปที่การสร้าง ความเติบโตทางเศรษฐกิจ (เพิ่ม GDP) แล้วความเติบโตนั้น จะหยดกระจาย (trickle down) ไปสู่คนจน ทำให้คนจนมีรายได้เพิ่มขึ้น และเสนอให้มีการพัฒนาทุนมนุษย์ เพิ่มทักษะ เพิ่มศักยภาพ เพิ่มประสิทธิภาพการผลิต แต่จะไม่แตะต้องปัญหาเชิงโครงสร้าง เช่น การเอาเปรียบกันระหว่างกลุ่มคน ระหว่างอาชีพ และระหว่างประเทศ ด้านการค้า การลงทุน และการแข่งขันที่ไม่เป็นธรรม ซึ่งมิผลให้เกิดความทุกข์ต่อคนจน

ขณะที่แนวทางของ UNDP (ที่มีส่วนประกอบของประเทศกำลังพัฒนามากกว่า) เห็นว่า ความจนมีหลายมิติ ความยากจนมีสาเหตุทั้งจากด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และสิ่งแวดล้อม ดังนั้นการแก้ไขจึงต้องมีหลายด้าน ความสัมพันธ์ไม่เสมอภาคและการแข่งขันไม่เป็นธรรมก็เป็นประเด็นปัญหาหลักที่ต้องแก้ไข

กล่าวโดยสรุป การแก้ไขปัญหาคความยากจนนั้น ใช้ระบบสวัสดิการเป็นเครื่องมือบรรเทาปัญหาในขั้นต้น เช่น มี safety net หรือโครงข่ายความปลอดภัย มิให้คนจนทุกขระทมจนถึงจนเกินแก้ จากนั้นต้องนำมาตรการอื่นๆ มาแก้ไข คือ การแก้ไขด้านปัจจัยการผลิต ด้านสิทธิและโอกาส และด้านความสัมพันธ์ไม่เสมอภาคอันเกิดจากโครงสร้างของระบบเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม ถ้าไม่แก้ไขเชิงบูรณาการพร้อมๆ กัน ก็จะทำให้คนจนตกอยู่ในวังวนของความจน วนเหตุ วนผล คือ การขาดโอกาส ขาดปัจจัยการผลิต เสียเปรียบในความสัมพันธ์ สามประการนี้ นำไปสู่ความจน แล้วความจน ก็จะนำไปสู่ปัญหาสามประการนี้ แล้วสามประการนี้ก็ทำให้เกิดความจนซ้ำซากต่อไป

บรรณานุกรม

- กนกศักดิ์ แก้วเทพ (2541). " 'คนจน' ในประเทศไทย: ทศวรรษ 2530" ใน ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (บก.) เศรษฐศาสตร์การเมือง (เพื่อชุมชน) ฉบับที่ 7 *คนจนไทยในภาวะวิกฤติ* ศูนย์ศึกษา เศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- กรมการจัดหางาน, กระทรวงแรงงาน. เอกสาร กกจ 34/2546.
- กรมควบคุมมลพิษ (2544). *สถานการณ์ด้านมลพิษในประเทศไทย 2542*.
- กรมจัดหางาน กระทรวงแรงงาน (2546). *ข่าวสารตลาดแรงงาน: รายงานสถานการณ์แนวโน้ม เศรษฐกิจและตลาดแรงงาน ปี 2546 ระดับประเทศ* (กกจ 34/2546) กวด 5.
- กรมประชาสัมพันธ์ (2538). "รายงานผลการสำรวจข้อมูลโครงการส่งเสริมสวัสดิการสังคมระดับ ครัวเรือนทั่วประเทศ: ครอบคลุมผาสก 2538" เอกสารวิชาการลำดับที่ 385 เล่มที่ 26/2539 กรมประชาสัมพันธ์.
- _____. (2530). *แผนประชาสัมพันธ์แม่บท (2529-2534)* โรงพิมพ์คุรุสภาสงเคราะห์และฝึก อาชีพภาคกลาง.
- กรมสวัสดิการคุ้มครองแรงงาน กระทรวงแรงงาน (2543). *สถิติแรงงาน 2542*, กสร. 7/2543 ก.ค. 2543.
- กรุงเทพธุรกิจ 25 กันยายน 2546 และ 2 ตุลาคม 2546
- กฤษฎา บุญชัย (2541). "ความยากจนในชนบท" ใน ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (บก.) เศรษฐศาสตร์การเมือง (เพื่อชุมชน) ฉบับที่ 7 *คนจนไทยในภาวะวิกฤติ*.
- กลุ่มศาสนาเพื่อสังคม (2522). *รำลึกถึง จำรัส ม่วงยาม* กรุงเทพฯ: สารศึกษาการพิมพ์.
- กณิกา อังศุณสมบัติ (2546). *ชีวิตและการเปลี่ยนแปลงของแรงงานไทยหลังกลับจากการ ทำงานต่างประเทศ* (กรณีศึกษา) โครงการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคน ด้อยโอกาสในสังคมไทย, สกว.
- กิจเขต ไกรวาส และ นันทนา สัตตติวุฒิ. *คุณภาพชีวิตของผู้ประกอบอาชีพเก็บขยะในจังหวัด ชลบุรี* (กรณีศึกษา) โครงการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสใน สังคมไทย, สกว.

กิตติพัฒน์ นนทปัทมเดช (2545). **แนวโน้มและทิศทางการจัดสวัสดิการสังคมในกระแสโลกาภิวัตน์** เอกสารคำสอน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ วิทยาลัยนโยบายและการวางแผนสังคม ภาค 1/2545.

ขัตติยา กรรณสูตร (2544). "กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์เพื่อพัฒนาคุณธรรมครบวงจรของชีวิต พระอาจารย์ สุบิน ปณีโต จังหวัดตราด" ใน ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (บ.ก.) เศรษฐศาสตร์การเมือง (เพื่อชุมชน) ฉบับที่ 18 **สวัสดิการโดยภาคชุมชน (1): กลุ่มออมทรัพย์** ศูนย์ศึกษา เศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ขัตติยา กรรณสูตร และ จตุรงค์ บุญยรัตนสุนทร (2546). **การพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาส: กลุ่มนอกกำลังแรงงาน** โครงการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย, สกว.

คณะกรรมการส่งเสริมสวัสดิการสังคมแห่งชาติ (2534). **"แผนพัฒนาสวัสดิการสังคมและสังคมสงเคราะห์แห่งชาติ"** เอกสารทางวิชาการ ลำดับที่ 257 เล่มที่ 18/2534.

จรัสศรี จันทร์อ้าย (2545). **เกษตรกรรับจ้างบ้านห้วยผาดิน จังหวัดเชียงใหม่** (กรณีศึกษา) โครงการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย, สกว.

จอมขวัญ ขวัญยืน และ จุฑามาส ชาญเจริญลาก (2545). **ความลำบากในโลกมืด: กรณีศึกษาวิถีชีวิตของผู้พิการทางสายตาที่ประกอบอาชีพวนิพกและขอทาน** (กรณีศึกษา) โครงการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย, สกว.

จิตร ภูมิศักดิ์ (2522). **โฉมหน้าศักดินาไทย** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์รุ่งเรืองศิลป์.

จิระวัฒน์ ญาณโสภณ และ นภาพร ทิมอรุณ. **คนเก็บขยะในชุมชนเมือง จังหวัดเชียงใหม่** (กรณีศึกษา) โครงการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย, สกว.

จุฑามาส ไชยรบ (2545). **วิถีการดำรงชีวิตของกลุ่มคนหาบเร่ชาดตามหาดบางแสน** (กรณีศึกษา) โครงการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย, สกว.

ชลดา แสงมณี (2545). **"คนหลิบ" คนเก็บขยะยังชีพในเขตเทศบาลนครศรีธรรมราช** (กรณีศึกษา) โครงการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย, สกว.

ชำนานู นันทะชัย และ เอกสิทธิ์ แก้วคำ (2545). **หาบเร่ แผงลอย ในเทศบาลตำบลแม่สาย จังหวัดเชียงราย** (กรณีศึกษา) โครงการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย, สกว.

ญาติ ประภาพันธ์ (2524). ระบบเจ้าภาชีนายอากรสมัยกรุงเพชยุคต้น กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์.

ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (2518). กลุ่มทุนผูกขาดในประเทศไทย สำนักพิมพ์ปฐมน.

_____. (2538). "ทรัพยากรมนุษย์กับสวัสดิการ" ใน การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในประเทศไทย ตอนที่ 6 คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

_____. (2542). ธุรกิจชุมชน: เส้นทางที่เป็นไปได้ สกว.

ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, บก. (2544). เศรษฐศาสตร์การเมือง (เพื่อชุมชน) ฉบับที่ 18 สวัสดิการโดยภาคชุมชน (2) กลุ่มผลิตภัณฑ์ ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

_____. (2544). เศรษฐศาสตร์การเมืองฉบับ สวัสดิการโดยภาคชุมชน (1) กลุ่มออมทรัพย์ คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

_____. (2543). เศรษฐศาสตร์การเมือง (เพื่อชุมชน) ฉบับพิเศษ ธุรกิจกับสิทธิมนุษยชน ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

_____. (2542). เศรษฐศาสตร์การเมือง (ฉบับชุมชน) ฉบับที่ 10 ปริติ พนมยงค์ ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ และคณะ (2541). "คนจนท่ามกลางวิกฤติเศรษฐกิจร่วมสมัย" ใน ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (บก.) "คนจนไทยในภาวะวิกฤติ" เศรษฐศาสตร์การเมือง (เพื่อชุมชน). คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

_____. (2542). การสำรวจความรู้เชิงแนวคิด ทฤษฎี บทบาทและความสำคัญต่อสังคมของโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคม (Social Safety Net) สกว.

ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ และ ศิริพร ยอดกมลศาสตร์ (2541). "สถานภาพของคนจนในภาวะวิกฤติเศรษฐกิจ" ใน ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (บก.) เศรษฐศาสตร์การเมือง (เพื่อชุมชน) ฉบับที่ 7 คนจนไทยในภาวะวิกฤติ.

ธนาคารแห่งประเทศไทย (2546). สถิติเศรษฐกิจและการเงินไตรมาส 1 ปี 2546.

ธีรวัต ลครแก้ว (2545). คุณภาพชีวิตของผู้ประกอบอาชีพสามล้อถีบในเขตเทศบาลตำบลแม่สาย จังหวัดเชียงราย (กรณีศึกษา) โครงการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย, สกว.

- ธีระพงษ์ ฐิริปาณิก (2545). รายงานต่างด้าวประมงทะเล อ.สัดหีบ จ.ชลบุรี (กรณีศึกษา) โครงการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย, สกว.
- นวลตา อาภาศัพท์กุล (2545). ทุกข์กรณีของเด็กในสถานพินิจคุ้มครองเด็กและเยาวชนภาคใต้ (กรณีศึกษา) โครงการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย, สกว.
- นวลตา อาภาศัพท์กุล (2545). กระบวนการเข้าสู่การเป็นอาชญากรในภาคใต้ตอนล่าง: เสียงที่หลุดจากห้องขัง (กรณีศึกษา) โครงการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย, สกว.
- นันทิ จิตสว่าง. "สิทธิมนุษยชนของผู้ต้องขังกำลังถูกละเมิด" วารสารราชทัณฑ์ ฉบับที่ 1/2541.
- นิคม จันทวิฑูร (2535). "การสร้างควมมั่นคงทางสังคม: แนวคิดและข้อพิจารณา" เอกสารคำบรรยายคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (1/2535).
- บุญเพิ่ม ฤทัยกริม (2545). "การปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวปกากะญอที่เข้ามาทำงานในตัวเมืองเชียงใหม่" ใน ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (บก.) เศรษฐศาสตร์การเมืองฉบับ คนจนไทยในมิติทางสังคม (2).
- ประภาส ปิ่นตบแต่ง , สุภา โยเมือง และ บัญชร แก้วสอง (2546). การพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาส: กลุ่มเกษตรกร รายงานวิจัยโครงการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย, สกว.
- ปราณี ธิติวัฒนา (2521). ความเคลื่อนไหวทางสังคมของพระสงฆ์ที่สำเร็จการศึกษาจากมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย อ่างใน ชัตติยา กรรณสูต และ จตุรงค์ บุญยรัตนสุนทร (2546).
- ปานทิพย์ พothi (2545). "หญิงขายบริการ: ชีวิตผู้หญิงสองภาค" ใน ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (บก.) เศรษฐศาสตร์การเมืองฉบับ คนจนไทยในมิติทางสังคม (2).
- พจนา นพรัตน์ (2545). การจัดสวัสดิการสำหรับผู้ติดเชื้อเอดส์และผู้ป่วยโรคเอดส์ (กรณีศึกษา) โครงการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย, สกว.
- พรรณี ปิ่นทอง และ ธัญญา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา (2545). "ผู้สูงอายุในครอบครัวที่มีสมาชิกป่วยและเสียชีวิตด้วยโรคเอดส์ สภาพชีวิตและสวัสดิการที่ต้องการ" ใน ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (บก.) เศรษฐศาสตร์การเมืองฉบับ คนจนไทยในมิติทางสังคม.

- พัทธวิไล สุนาฟู (2545). "คนตกงานที่อาศัยอยู่ในชนบท จังหวัดสุรินทร์ (กรณีศึกษา) โครงการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย" สกว.
- พันธ์ วรรณบริบูรณ์ (2545). การเข้าถึงสวัสดิการและบริการของรัฐของกลุ่มผู้หญิงเฝ้าสวนประกอบรองเท้าอยู่กับบ้าน ใน ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (บก.) เศรษฐศาสตร์การเมืองฉบับคนจนไทยในมิติทางสังคม (2).
- พิทยา ว่องกุล (2545). "หลักคิดและการพัฒนารัฐกิจชุมชน-วิสาหกิจชุมชนแบบองค์รวมที่ยั่งยืน" ใน ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ และ พิทยา ว่องกุล (บ.ก.) เศรษฐศาสตร์การเมือง (เพื่อชุมชน) ฉบับที่ 20 วิสาหกิจชุมชน: กลไกเศรษฐกิจฐานราก ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ไพเราะ สุจินพรัหม (2545). การจัดการที่ดินโดยชุมชน : ทางเลือกในการจัดสรรและควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ดินอย่างเป็นธรรม (กรณีศึกษา) โครงการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย, สกว.
- ภูศักดิ์ ธรรมศาล และ ปรีดา ภูณามา (2541). "สภาพการประกอบอาชีพของชาวเขาในประเทศไทย" อ้างใน อภิญา เวชชัย และกิตติพัฒน์ นนทปัทมดลย์ (2546).
- มูลนิธิสถาบันที่ดิน (2545). การถือครองและการใช้ประโยชน์จากที่ดิน สกว.
- เมธี ครองแก้ว (2518). "การกำหนดระดับความยากจนในประเทศไทย" วารสารธรรมศาสตร์ ปีที่ 5 มิถุนายน-กันยายน 2518: 46-68.
- ยุพา และคณะ (2541). การสำรวจความต้องการการวิจัยเพื่อพัฒนาระบบแรงงานและสวัสดิการสังคมในอนาคต สกว.
- วรวิทย์ เจริญเลิศ และ นภาพร อติวานิชยพงศ์. การพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาส: กลุ่มแรงงานในภาคอุตสาหกรรม โครงการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย, สกว.
- วิทยากร เชียงกุล (2546). การพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาส: กลุ่มผู้ประกอบการอาชีพอิสระรายย่อย โครงการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย, สกว.
- วิทยากร เชียงกุล และคณะ (2545). "การพัฒนาตัวแบบการชี้วัดความยากจนเชิงโครงสร้าง" สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

ศศิธร ไชยประสิทธิ์ (2545). "ขอตานข้าว: วัฒนธรรมการสงเคราะห์แก่คนยากไร้ในชนบทภาคเหนือ" ใน ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (บก.) เศรษฐศาสตร์การเมือง (เพื่อชุมชน) ฉบับที่ 21 คนไทยในมิติทางสังคม.

ศักดิ์ศรี บริบาลบรรพตเขตต์ (2535). ระบบความมั่นคงทางสังคม กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ศิริพร ยอดกมลศาสตร์ (2540). "ทางเลือกนโยบายการนำเข้าแรงงานข้ามชาติของประเทศไทย: การศึกษาข้อเท็จจริงจากกลุ่มผลประโยชน์ ข้อสำรวจทางกฎหมาย และการวิเคราะห์ระบบการจัดการของรัฐ" ใน ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (บก.) วารสารเศรษฐศาสตร์การเมือง ฉบับที่ 2/2540.

เศรษฐสยาม (2529). หมายเหตุจากโพนม่วง. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สมพันธ์.

สงวนใจ สีทะกลัง (2545). ความทุกข์อันเกิดจากการถูกดำเนินคดีทางอาญา (กรณีศึกษา) โครงการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย, สกว.

สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (2543). "Social Safety Net" กระทรวงการคลัง.

สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (2538). การประมาณการจำนวนผู้ติดยาเสพติดในประเทศไทย กรุงเทพฯ, สำนักงาน ปปส.

สมชัย จิตสุชน (2544). "ความยากจนคืออะไร วัดได้อย่างไร" รายงานประกอบการสัมมนา ยุทธศาสตร์การจัดปัญหาความยากจน 24-25 พ.ย. 2544, สถาบันพัฒนาประเทศไทย.

สมไทย วงเจริญ (2544). การคัดแยกขยะเพื่อรีไซเคิลเชิงธุรกิจ โรงงานคัดแยกขยะเพื่อรีไซเคิล, วงษ์พาณิชย์ พิษณุโลก.

สมนึก แฝงนคร (2545). ความยากจนของกลุ่มหาบเร่แผงลอยจังหวัดเชียงใหม่ (กรณีศึกษา) โครงการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย, สกว.

สหพันธ์เกษตรกรภาคเหนือ (2544). เสี่ยงเกษตรกรปลดพันธนาการเกษตรกรรายย่อย กรุงเทพฯ: บี.เอส.การพิมพ์.

สำนักงานคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2545). วารสารเศรษฐกิจและสังคม ม.ค.-ก.พ. 2545.

_____. (2541). "เครื่องชี้วัดความอยู่ดีมีสุขและการวิเคราะห์เชิงนโยบาย" จุลสาร ปีที่ 2 เล่มที่ 3 พค. 2541.

_____. 2541(ก). "เครื่องชี้วัดความอยู่ดีมีสุขและการวิเคราะห์เชิงนโยบาย" จุลสารปีที่ 2 เล่มที่ 3.

- สำนักงานคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2541(ข). "การแก้ปัญหาความยากจนแนวใหม่เน้นการมีส่วนร่วมและบูรณาการ" วารสารเศรษฐกิจและสังคม ปีที่ 34 ฉบับที่ 2 (พ.ค.-ส.ค. 2541).
- _____. (2540). "ความเปลี่ยนแปลงในสภาวะความยากจนและการกระจายรายได้ในประเทศไทย ปี 2505/06 ถึงปี 2535" ใน คุณหญิง ดร.สุธาวลัย เสถียรไทย (บก.) บทความเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จุลองศิริราชสมบัติครบ 50 ปี: ว่าด้วยเศรษฐกิจไทย สศช.
- _____. (2536). 'เส้นความยากจนเส้นใหม่สำหรับประเทศไทย' ใน ดิเรก ปัทมศิริวัฒน์ (บก.) ความรู้รักเศรษฐกิจไทย ปี 2535 กรุงเทพฯ: สมาคมเศรษฐศาสตร์แห่งประเทศไทย.
- _____. (2528). สภาวะความยากจนและการกระจายรายได้ในประเทศไทย 2518/19 และ 2524 กรุงเทพฯ: เศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ (2544). รายงานการสำรวจคนพิการ พ.ศ.2544.
- สำนักงานสวัสดิการและคุ้มครองแรงงาน กระทรวงแรงงาน (2546). สภาพการจ้างงานภาคเกษตร (กรณีแรงงานประมงทะเล). ก.พ. 2546.
- สุคนธ์ แวกประยูร (2545). รายงานหญิงสาวพม่าที่ทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมห้องเย็น จังหวัดสมุทรสาคร (กรณีศึกษา) โครงการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย, สกว.
- สุนทราภรณ์ จันทภาโส (2545). เยาวชนกับความล่มสลายของสถาบันครอบครัว : กรณีเด็กเซ็ดกระจกและชายพวงมาลัยในเทศบาลนครศรีธรรมราช (กรณีศึกษา) โครงการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย, สกว.
- สุภาพร ทองสุข (2545). สภาพชีวิตลูกจ้างรับเหมาช่วงในชนบท : ศึกษากรณีกลุ่มผู้ผลิตรองเท้าบ้านหนองตาต จังหวัดสุรินทร์ (กรณีศึกษา) โครงการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย, สกว.
- สุภาวดี บุญเจือ (2545). "คนจนอำนาจ จนโอกาส บ้านบากชุม ผลกระทบโครงการพัฒนาของรัฐกรณีเขื่อนสิรินธร" ใน ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (บก.) เศรษฐศาสตร์การเมือง (เพื่อชุมชน) ฉบับที่ 21 คนจนไทยในมิติทางสังคม.
- สุรสม กฤษณะจุฑะ (2545). สิทธิของผู้ผลิตถิ่น : กรณีศึกษาชาวไทใหญ่จากประเทศพม่า (กรณีศึกษา) โครงการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย, สกว.

เลขาธิการพระราชวังรณปกร-แปล (2523). **พุทธวจนะในธรรมบท** กรุงเทพฯ: มูลนิธิเลขาธิการโกเศศ นาคะประทีป.

โสภณ อ่อนโอภาส และ อภิชาติ ศิวโรจน์ (2545). “แม่ชี: วิถีผู้หญิงได้ร่มเงาของพุทธศาสนา” ใน **ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (บก.) เศรษฐศาสตร์การเมือง (เพื่อชุมชน) ฉบับที่ 22 คนจนไทยในมิติทางสังคม (2).**

โสภณ จิระเกียรติกุล และ พาลินท์ วุฒิชิตวานิช (2545). “ชีวิตอิสระบนอานมอเตอร์ไซด์ ของคนจนในชุมชนบ่อนวัวเก่า เทศบาลนครสงขลา” ใน **ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (บก.) เศรษฐศาสตร์การเมือง (เพื่อชุมชน) ฉบับที่ 21 คนจนไทยในมิติทางสังคม.**

อดิศร วิศาล (2545). **สภาพชีวิตหลังผ่านการบำบัดของเยาวชนผู้ติดยาเสพติดจากศูนย์บำบัด** ตำบลหนองปากโลง อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม (กรณีศึกษา/วิทยานิพนธ์) โครงการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย, สกว.

อดิศร เกิดมงคล (2546). “การคุ้มครองสิทธิแรงงานต่างชาติ: แนวคิด นโยบาย และอดีตแห่งรัฐ” เอกสารประกอบการเสวนา เรื่อง นโยบายแรงงานย้ายถิ่นและกลไกคุ้มครองสิทธิแรงงานข้ามชาติ อ้างโดย วรวิทย์ เจริญเลิศ และนภาพร อดิวนิชยพงษ์ (2546).

อภิญญา เวชยชัย และ กิตติพัฒน์ นนทะปัทมดลย์ (2546). **การพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาส: กลุ่มคนจนผู้ด้อยโอกาสและกลุ่มเสี่ยงที่ประสบปัญหาทางสังคม** โครงการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย, สกว.

อัมพร ดั่งปาน (2546). **จากกลุ่มออมทรัพย์คลองเปื่อยะ สู่สถาบันถ่ายทอดภูมิปัญญาไทสงขลา. สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน.**

อัมมาร์ สยามวาลา (2534). **บทอภิปรายเรื่อง ทิศทางการปฏิรูปนโยบายเศรษฐกิจไทยในทศวรรษ 1990** อ้างโดย กนกศักดิ์ แก้วเทพ (2541) “คนจน” ในประเทศไทย ทศวรรษ 2530 (อ้างแล้ว).

แอนดรู เทอร์ตัน (2522). “สถานการณ์ปัจจุบันในชนบทไทย” ใน **คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เศรษฐกิจไทย: โครงสร้างและการเปลี่ยนแปลง รวมบทวิเคราะห์เศรษฐศาสตร์การเมือง.**

เนชั่นสุดสัปดาห์ 6-12 ตุลาคม 2546 และ 10-16 พฤศจิกายน 2546.

ผู้จัดการรายวัน 1 พ.ย. 2546.

มติชนรายวัน 1 พ.ย. 2546, 4 พ.ย. 2546, 5 พ.ย. 2546, 3 ธ.ค. 2546

- AIC (1981) *"The Swedish Labour Movement"* Stockhome, Torlindmark.
- Alcock, P. (1997). *"Understanding Poverty"*, 2nd edn, London, Macmillan.
- Alcock, Cliff, Payne, Sarah, Sullivan, Michael (2000). *"Introducing Social Policy"* London: Prentice Hall.
- Ashton, P. (1984). *"Poverty and Its Beholders"* New Society 18 October, 95-8.
- Arrow, K. (1963). *"The Welfare Economics of Medical Care"*, American Economic Review, 53: 941-973.
- Atkinson, T. 1992. *Toward a European Social Safety Net?*. Fiscal Studies, Vol.13 No.2. Aug: 41-53.
- Ban, N. (1990). *"Economic Theory and the Welfare State: a Survey and Reinterpretation"*. Discussion paper, London, London School of Economics.
- Banman, Z. (1992). *"Internation of Postmodernity"*. London Routledge.
- Banman, Z. (1993). *"Postmodern Ethics"* Oxford, Blackwell.
- Baratz, M.S. and Grigsby, W.G. (1971). *"Thought on Poverty and Its Elimination"*, Journal of Social Poverty 1,2, 119-34.
- Booth, C. (1902). *"Life and Labour of the People in London"*. Cited by David Gordon and Paul Spicker (1999). *"International Glossary on Poverty"* London: Zed Book.
- Boston, L. (1993). *"Reshaping Social Policy in New Zealand"* Fiscal, Policies, Vol.14 No.3 Aug.64-85.
- Canaan, R. (1999). *Our Hidden Safety Net*. Brookings Review, Vol.17 No.2.: 50-53.
- Carlson, J. (2000). *"Theoretical principles and Concepts"* in Alcock, Cliff *"Introducing Social Policy"*, Essex, England, Prentice Hall.
- Carter, John (1998). *"Preludes, Introductions and Meaning"* in John Carter, ed. *"Post Modernity and The Fragmentation of Welfare"*. Routledge, London and New York.
- Commission Social Justice (1994). *"The Justice Gap London: Vintage/Random House"*. Cited by Robert E Goodin, et. al. *"The Real Worlds of Welfare Capitalism"*.
- Doyle, K. 1998. *Micro finance in the Wake of Conflict: Challenges and Opportunities*. Maryland: USAID.

- Duffy, K. (1995). *"Social Exclusion and Human Dignity in Europe"*, Council of Europe CDPS (95), 1 Rev.
- Etzioni, A. 1996. *Post-Election Safety Nets*. Challenge, Vol.39 No.6: 4-7.
- Far Eastern Economic Review. October 8, 1998.
- Ferreira, F., Prenzushi, G. and Ravallion, M. 1999. Protecting the Poor from Macroeconomic Shock: an Agenda for Action in a Crisis and Beyond. Washington DC: World Bank.
- Forder, A., Caslin, T., Ponton, G. and Walklate, S. (1984). *"Theories of Welfare"* London, Routledge & Kegan Paul.
- Gehort, Bent (2545). *"Balancing on the Margins: Workers Economic Decisions at the Northern Region Industrial Estate, Lamphun"* (กรณีศึกษา) โครงการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย, สกว.
- George, V. (1988). *"Wealth, Poverty and Starvation"* Wheatsheaf Hamel Hempstead.
- Gidden, A. (1994). *"Beyond Left and Right: The Future of Radical Politics"* Cambridge, Polity Press.
- Girling J. (1980). *"American and the Third World"*, London, Routledge & Kegan Paul.
- Glannerster, Howard (1997). *"Paying For Welfare"* 3rd edn London: Prentice Hall.
- Gordon, D.f. Spuicker, P. (1999). *"The International Glossary on Poverty"*, London, Zed Book.
- Goodin, Robert E. et al. 1999. *"The Real World of Welfare Capitalism"*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gordon, David. & Spucker, Paul, ed. (1999). *"The International Glossary on Poverty"*. London: Zed Book.
- George, V. (1988). *"Wealth Poverty and Starvation"* Wheatsheaf, Hemel Hempstead.
- Hubber, Bob (2000). *"Economic Policy and Poverty Reduction: A High Level Policy Dialogue in Preparation of the United Nations General Assembly Special Session (June 2000)"*. Deutsche Stiftung fur Internationale Entwicklung.
- Hobsbawm, E. J and Rude, G. (1969). *"Captain Swing"*. London: Lawrence & Wisshart.

- ICFTU-APRO 2542. การคุ้มครองทางสังคมในเอเชียและแปซิฟิกเพื่อพหุวัฒนธรรมที่ดีกว่า: แดลงการณ และข้อเสนอแนะ กรุงเทพฯ สภาแรงงานแห่งประเทศไทย.
- ILO. 1998. *The Social Impact of the Asian Financial Crisis*. Technical Report for Discussion at the High-Level Tripartite Meeting on Social Responses to the Financial Crisis in East and South-East Asian Countries. Bangkok. 22-24 April 1998.
- ILO (1995). *"The Framework of ILO Action Against Poverty"*, in G. Rodgers (ed), *The Poverty Agenda and the ILO*, International Institute for Labour Studies, Geneva.
- Jimenez, Emmanuel. 1999. *Issues in Modernizing Social Safety Nets*. Presented to Manila Social Forum, The New Social Agenda for Central, East & Southeast Asia. Organized by World Bank. 9-12 November 1999.
- John Marei (2002). *"Social Protection in Southeast and East Asia: Towards a Comparative Picture"* in Efried Adam et al (ed), *Social Protection in South Eastern East Asia*. Singapore, FES.
- Khandker, S.R. 1998. *Fighting Poverty with Microcredit: Experience in Bangladesh*. Washington DC: World Bank.
- King, D.S. (1987), *"The New Right: Politic, Markets and Citizenship"*, Hongkong, MacMillan.
- Kossaifi, G. (2000). *"Toward Comparative Determinants of Poverty: The Case of Arab World"*: gkossaifi@escwa.org.lb. ESCWA UN Secretariat.
- Lenin, V.I. (1977). *"The State and Revolution"* Moscow, Progress Publishers.
- Lequesne, Caroline (1995). *"Reforming World Trade: The Social and Environmental Priorities"*. Oxford: Oxford Publication.
- Marei John (2002). *"Social Protection in Southeast and East Asia: Toward a Comprehensive Picture"* in Efried Adam, Michael Von Hauff, Marei John (ed.) *"Social Protection in Southeast and East Asia"*. Singapore, Friedrich Ebert Stiftung.
- Marx, K. (Ben Fawkes translate, 1977). *"Capital, Vol.1"* New York, Vintage Books.

- McBeth, M. (2000). *"Traditional Theories of Welfare"* in Alcock, Cliff. op.cit.
- Mishara, R. (1985). *"Marx and Welfare"*, Sociological Review, 23 (2), 287-313.
- Neuhans, R. (1979). *"Social Security"* Brunswick Germany FES.
- NESDB 1999. A Newsletter, Vol. No.1 (Jan. 1999).
- Paitoonpong, Sarawooth (2000). *"Consultation with the Poor, National Synthesis Report: Thailand TDRI."*
- Royal Swedish Academic of Sciences (1998). *"Press Release the Bank of Swedish Prize in Economic Sciences in Memory of Alfred Nobel 1998"*. Retrieved September 20 1999.
- Royal Commission on Social Security 1972. *"Report on Social Security in New Zealand"*. Wellington Government Report.
- Rowntree, B.S. (1901). *"Poverty : A Study of Twon Life"* London, Macmilland.
- Sayegh, Youssef. (1992). *"Harsh Development: From Dependency to Self Determination in the Arab Nation. Beirut, Markaz Dirasat al Winda al-Arabia."*
- Scruton, Roger (1982). *"A Dictionary of Political Thought"* London, The Macmillan Press.
- Smith, Adam. (1997). *"The Wealth of Nations"* Books I-III, London, Penguin Books.
- Sojo, A. (2001). *"Moving Social Protection Beyond a Safety Net Approach in Latin America and the Caribbean"* Issue Note DSE (Foundation-Germany).
- Stiglitz, J.L. 1998. *"Toward a New Paradigm for Development: Strategies, Policies and Process"* Oct. 19 Geneva.
- UNDP (1992). *"Human Development Report 1992"* New York UNDP.
- _____. (2000). *"Human right and Human Development: Human Development Report 2000"*. New York, UNDP.
- _____. (1998). *"Poverty Report 1998"* New York, UNDP.
- United Nation (1995). *The Copenhagen Declaration and Programme of Action: World Summit for Social Development 6-12 March 1995*, UN Department of Publication, New York.

- Watkin, Kevin (1998). *"Economic Growth with Equality: Lesson From East Asia"*.
Oxford: Oxford Publication.
- Viitanen, Anita Kelles 1999. *"Social Inclusion of Vulnerable Groups"*. A Background
Paper for the ADB/World Bank Social Forum 9-12 November 1999. Manila.
- Web, S. & Web, B. (1920). *Constitution for the Socialist Commonwealth of Great Britain*,
London, Longman Green; Cited by McBeth, M. op.cit.
- Wolfe, Betram J. (1967). *"Marxism: One Hundred Years in the Life of a Doctrine"*
London, Chapman & Hill.
- Wresinski, Joseph. *"Chronic Poverty and Lack of Basic Security"* The Wresinski Report of
the Economic Social Council of France.
- World Bank, 2001. *"World Development Report 2000/2001: Attacking poverty"* Bangkok,
Oxford University Press.
- World Bank 1990. *"World Development Report 1990"*. New York, Oxford University
Press.
- World Bank (1997). *World Development Report*. New York, Oxford University Press.
- Yunus, Muhammad 1998. *"Banker to the Poor"* London, Aurum Press.

**รายชื่อผลงานวิจัยของโครงการ
การพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย**

1. บทสังเคราะห์ภาพรวมการพัฒนาระบบสวัสดิการ สำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย <i>รศ.ดร.ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ</i>	ราคา	220	บาท
2. การพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาส : กลุ่มเกษตรกร <i>ดร.ประภาส ปิ่นตบแต่ง สุภา ไยเมือง และ ผศ.ดร.บัญญัติ แก้วสอง</i>	ราคา	200	บาท
3. การพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาส : กลุ่มแรงงานในภาคอุตสาหกรรม <i>รศ.ดร.วรวิทย์ เจริญเลิศ และ ดร.นภาพร อติวานิชยพงศ์</i>	ราคา	200	บาท
4. การพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาส : กลุ่มผู้ประกอบการอาชีพอิสระรายย่อย <i>วิทยากร เชียงกุล</i>	ราคา	200	บาท
5. การพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาส : กลุ่มคนจนผู้ด้อยโอกาสและกลุ่มเสี่ยงที่ประสบปัญหาทางสังคม <i>ผศ.อภิญา เวชชัย และ ผศ.ดร.กิตติพัฒน์ นนทปัทมะดุลย์</i>	ราคา	250	บาท
6. การพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาส : กลุ่มนอกร่างแรงงาน <i>รศ.ดร.ชัตติยา กรวรรณสุต และ จตุรงค์ บุญยรัตนสุนทร</i>	ราคา	200	บาท
7. การสำรวจข้อมูลเศรษฐกิจของคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย <i>รศ.ดร.กิตติ ลิ้มสกุล ยงยุทธ เจริญรัตน์ และ ศิริพร ยอดกมลศาสตร์</i>	ราคา	180	บาท
8. สวัสดิการโดยภาคชุมชน (๑) : กลุ่มออมทรัพย์	ราคา	170	บาท
9. สวัสดิการโดยภาคชุมชน (๒) : กลุ่มผลิตภัณฑ์	ราคา	170	บาท
10. คนจนไทยในมิติทางสังคม	ราคา	160	บาท
11. คนจนไทยในมิติทางสังคม (๒)	ราคา	160	บาท
12. รวมบทคัดย่อรายงานวิจัยกรณีศึกษา การพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย			